

АРИСТОТЕЛ

ПОЛИТИКА

Предговори

Богдан Богданов

Олоф Гигон

Превод от старогръцки език

Анастас Герджиков

Под редакцията на

Богдан Богданов

ИЗДАТЕЛСТВО

ОТВОРЕНО

ОБЩЕСТВО

СОФИЯ

Издателство „Отворено общество“ - София ул. „Сердика“ № 1, IV
етаж 1000 София България
тел.: 888-632, факс: 888-662

Аристотел
ПОЛИТИКА

Преводач: *Анастас Герджиков*

Редактор: *Богдан Богданов*

Коректор: *Кремена Байнова*

Графичен дизайн: *Живко Станкулов*

формат: 70 x 100/16, печатни коли: 22, тираж: 4040.

Предпечатна подготовка: Издателство „Отворено общество“ - София Печат: „Наука и образование“

ЕАД - София

© Издателство „Отворено общество“ - София, 1995 г.

© Анастас Герджиков, превод и бележки. 1995 г.

© Олоф Гигон, предговор, 1955 г.

© Богдан Иванов Богданов, предговор, 1995 г.

© Живко Станкулов, дизайн, 1995 г.

Всички права са запазени. Не е разрешено използването под каквато и да е форма на части от тази книга без писмено съгласие, освен при цитиране в статии и библиографски прегледи.

ISBN 954-520-049-9

Седма книга

ПЪРВА ГЛАВА

Ако човек желае да направи подобаващото изследване на най-доброто държавно устройство, трябва първо да определи кой начин на живот заслужава най-голямо предпочитание. Ако това е неясно, неизбежно е неясно и кое е най-доброто устройство. Би трябвало да са най-добре онези, които имат устройство, най-добро за техните условия, иначе се стига до парадокс. Затова трябва първо да постигнем съгласие по въпроса, кой начин на живот е, така да се каже, в най-голяма степен за предпочитане от всички, а след това дали той е един и същ за общността и за отделната личност, или различен.

Тъй като смятаме, че и в екзотерическите ни съчинения¹ се казва достатъчно за най-добрия живот, трябва да ги използваме и сега. Наистина, поне едно разграничение никой не би оспорил, а именно че съществуват три вида блага — външни, телесни и душевни, и че всички те трябва да са налице у блажените. Никой не би нарекъл блажен човека, който не обладава поне в малка степен мъжество, умереност, справедливост и разум, а се страхува и от мухите, които хвърчат наоколо, не се въздържа от никаква крайност, ако е обхванат от желание да яде и пие, заради четвърт драхма погубва най-близките си приятели, а също и, *що* се отнася до разума, е неразумен и самозалъгващ се като дете или като някой луд.

С това твърдение *ще* се съгласят почти всички, но мненията им ще се различават относно количеството и излишъка. Хората смятат, че е достатъчно да притежаваш добродетелта в каква да е степен, а при богатството, парите, властта, славата и всички подобни блага се стремят към излишък до безкрайност. А ние *ще им* кажем, че в това отношение е лесно да се увериш как стоят нещата чрез фактите, понеже виждаме, че не добродетелите се печелят и запазват с помощта на външните блага, а външните блага с помощта на добродетелите и че щастливият живот, бил той в удоволствието, в добродетел, или в двете, се среща по-често при притежаващите в излишък морал и разум и умерени в придобиването на външни бла-

га, отколкото при тези, които притежават външни блага повече от необходимото, но изостават в добродетелта.

Впрочем това се вижда лесно и ако разсъждаваме теоретически. Външните блага имат предел, както дадено оръдие (всяко оръдие е полезно за нещо). Излишъкът на такива блага неизбежно вреди или не носи полза на притежаващите го, а всяко от свързаните с душата блага е неизбежно толкова по-полезно, колкото повече го имаме в излишък, ако трябва и при тези блага да прибавим не само прекрасното, а и полезното. И изобщо е ясно, че най-доброто състояние на всяко нещо, сравнено с най-доброто състояние на друго нещо с оглед на превъзходството на едното от тях, следва съотношението между нещата, чиито състояния сравняваме. Така че ако душата заслужава по-голяма почит и от тялото, и от имота, както по принцип, така и за нас, то трябва и най-доброто състояние на всяко от тези неща да се отнася към най-доброто състояние на останалите аналогично на това, как самите неща се отнасят помежду си. Освен това външните блага са за предпочитане заради душата и трябва всички благоразумни хора да ги желаят заради душата, а не душата заради външните блага.

Нека се съгласим, че всеки е щастлив дотолкова, доколкото притежава добродетел и разум и доколкото действа според тях, и да се позовем като на свидетел на бога, който е щастлив и блажен, но не порази някое от външните блага, а поради самия себе си и с това, че има определена пр^ода. Поради това трябва и късметът да е нещо различно от щастие — външните спрямо душата блага идват от само себе си или благодарение на късмет, но никой не е справедлив или умерен по случайност или благодарение на късмет. От същото разсъждение следва, че и най-добрата държава е щастлива и е добре, а не може да си добре, ако не постъпваш добре. Но нито отделният човек, нито държавата могат да избършат добро дело без добродетел и разум. Смелостта, справедливостта и разумността на държавата имат същото значение и вид, както при всеки човек, който ги притежава и затова се нарича справедлив, разумен и умерен.

Нека това да бъде като увод в изследването ни. Нито беше възможно да не засегнем тези проблеми, нито може да изложим подробно всички подобаващи разсъждения, защото това е пред-мет на друго изследване. А сега нека само вземем за предпостав-

ка това, че най-добрият начин на живот — както за всеки поотделно, така и въобще за държавите — е този, който е свързан с добродетел дотолкова, че да дава възможност за добродетелни постъпки. Засега ще оставим настрана евентуалните възражения и ще ги разгледаме по-късно, ако някой не е убеденот казаното.

ВТОРА ГЛАВА

Остава да кажем дали щастието е едно и също за всеки отделен човек и за държавата, или не е едно и също. И това е ясно — всички биха се съгласили, че е едно и също. Всички, които смятат, че за отделния човек добрият живот е в богатството, ще признаят за блажена и цялата държава, ако е богата. Които почитат най-много живота на тиранина, биха казали, че най- щастлива е и държавата, която властва над най-много държави. И ако някой хвали отделния човек заради добродетелта му, то той ще каже и за най-нравствената държава, че е най-щастлива. Но тук вече има два въпроса, които се нуждаят от разглеждане: първо, дали е за предпочитане животът в гражданската общност и на общуване в държава, или по-скоро животът на чужденец, изолиран от политическата общност; и, второ, кое устройство и кое състояние на държавата трябва да се смята за най-добро, независимо дали животът на общуване в държава е за предпочитане от всички, или само от някои, които не са болшинство. Тъй като предмет на политическата мисъл и теория е това последното, а не въпросът, кое е за предпочитане при отделния човек, а ние предпочетохме сега това изследване, то първият въпрос би трябвало да бъде за нас второстепенен, а вторият — предмет на настоящото изследване.

Ясно е, че най-доброто устройство трябва да е това, в което всеки е най- добре и живее най-блажено. Но дори тези, които са съгласни, че е за предпочитане животът в добродетел, спорят дали е за предпочитане политическият и практически живот или по-скоро животът в изолация от всичко външно, един съзерцателен живот, който някои смятат за единствено философски. Тези от древните и съвременни хора, които се стремят най-усърдно към добродетелта, изглежда, предпочитат, общо взето, тези два начина на живот — имам предвид живота на политика и живота на философа. Обаче не е без

зна-
чение кои от двата е правилният. Благоразумният трябва да устрои живота си съобразно с по-добрата цел и това се отнася както за всеки отделен човек, така и общо за държавното устройство. Едни смятат, че да владееш съседите

си представлява изключителна несправедливост, когато това става деспотически, а когато е политически, не е несправедливо, но пречи на собственото щастие. Сякаш обратно на тях смятат други — на един мъж подобавал единствено практическият и политически живот, защото при всяка добродетел частните лица нямали по-голямо поле за действие от обществените и политически дейци.

И тъй, едни смятат така, други казват, че деспотическият и тиранически тип устройство е единствено щастлив. А при някои и законите, и устройството се определят от въпроса, как да господстват над съседите. Затова, макар че в повечето държави повечето закони са издадени, така да се каже, безразборно, все пак ако някъде законите са насочени до известна степен към една цел, то всички те се стремят към подчиняване на другите. Например в Спарта и на Крит възпитанието и болшинството закони са уредени, общо взето, предвид на войните. Също и у всички племена, които умеят да завоюват чужди територии, това умение е на почит, например у скитите, персите, траките и келтите. В някои държави има дори определени закони, които подтикват към такава добродетел. Казват например, че в Картаген мъжете се украсяват с толкова пръстени, в колкото военни походи са участвали. Някога и в Македония имало закон, който не е убил враг, да се препасва с юлар. При скитите не било позволено на този, който не е убил враг, да пие на един празник от чашата, предавана в кръг. При войнствения народ на иберите забиват толкова на брой стълбове около гроба на воина, колкото врагове е убил. При други народи има и много други такива установени закони и обичаи. Но може би на желаещите да разгледат въпроса би се сторило твърде странно, ако задачата на политика е да умее да прецени как да владее и господства над съседите, независимо дали са съгласни или не. Как би могло да е работа на политика или законодателя това, което дори не е законно? Не е законно да влас-тваш не само справедливо, но и несправедливо, а подчиняването бива и несправедливо. И наистина и при останалите умения наблюдаваме това. Нито на лекаря, нито на кормчията зада

чата е или да убеди, или да принуди съответно пациентите и пасажерите. Изглежда множеството смята изкуството на деспота за политическо и хората не се срамуват да упражняват срещу други това, което не биха признали за справедливо и полезно, ако е насочено срещу самите тях. В своя случай само се стремят към справедливо управление, а при другите не ги е грижа за справедливостта. Би било странно, ако хората не са разделени по природа на определени да се подчиняват и на такива, които не са определени за това, така че, ако нещата стоят така, не бива да се опитваме да господстваме над всички. а над тези, които са определени за това — така, както не бива за пир или жертвоприношение да ходим на лов за хора, а за определените за това животни. А определени за лов са дивите животни. които стават за ядене. Всъщност една държава би могла да бъде и сама по себе и щастлива, щом се управлява наистина добре, ако може да съществува някъде държава сама по себе си и с добри закони, чието устройство няма да бъде организирано предвид на война и подчиняване на враговете. Нека в една такава държава да няма нищо такова. Ясно е следователно, че всички приготовления за война трябва да се смятат за правилни, но не и за висша цел на всичко, а те да са средство за постигане на целта. А работата на добрия законодател е да гледа как държавата, някаква група хора и всяка друга общност могат да постигнат добрия живот и достъпното за тях щастие. Обаче някои от издадените закони ще се различават. Ако има някакви съседни, законодателното изкуство трябва да внимава и за това, срещу кои какви мерки да се вземат и какво е подобаващото поведение спрямо всеки от съседите. Но въпросът, към каква цел трябва да се стреми най-добрата държава, ще бъде разгледан както трябва по-късно.

ТРЕТА ГЛАВА

На тези, които са съгласни, че е за предпочитане добродетелният начин на живот, но спорят относно реализирането му, трябва да кажем, че и едните, и другите са и прави, и неправи. Едните отхвърлят политическата дейност, защото смятат, че животът на свободния човек е различен от този на политика и е за предпочитане пред всичко друго, а другите смятат, че животът на политика е най-добър, защото било невъзможно да върши добро този, който не върши нищо, а правенето на добро и щастieto били едно и също. Първите са прави, че животът на свободния е по-добър от този на господаря — това е истина. Няма нищо възвишено в това да използваш роба като роб — да даваш нареждания за ежедневието не е нещо прекрасно. Обаче не е правилно да се мисли, че всяко управление е една господарска власт³. Властта над свободни се различава от тази над робите не

по-малко, отколкото самият свободен по природа се различава от роба по природа. За тях изяснихме нещата достатъчно в началото на изследването. Но не е правилно и това да се хвали бездействието повече от дейността. Щастieto е дейност и делата на справедливите и умерените имат за цел много прекрасни неща.

Наистина, ако дадем такова определение, човек би могъл може би да предположи, че най-доброто е да си господар на всички — нали така би имал власт да извършиш най-големи и прекрасни дела. Така че който може да управлява, не трябва да отстъпва управлението на ближния си, а по-скоро да му го отнеме и нито бащата трябва да се съобразява с децата си, нито децата с баща си, нито изобщо приятелят с приятеля си, нито да го е грижа за това. Най-доброто е за предпочитане в най-голяма степен, а най-добро е да си добре⁴. Може би хората са прави да твърдят това, ако у тези, които грабят и насилват ще е налице най-висшето сред съществуващите неща. Но може би това не е възможно и те грешат като предполагат такова нещо. Делата не могат вече да бъдат прекрасни при някой, който не се отличава от другите, както мъжът от жената, бащата от децата или господарят от робите. Така че престъпилият морала не би могъл по-късно да компенсира с делата си достатъчно това, че е престъпил добродетелта. При равните прекрасното и справедливото е в управляването и подчиняването по ред и това е равенство и равноправие. Неравенството при равните и неравноправието при равноправните е противоестественно, а нищо противоестественно не е прекрасно. Затова именно ако някой превъзхожда останалите по добродетел и способност да извърши най-добри дела, е прекрасно да го следваме и справедливо да му се подчиняваме. Но трябва да е налице не само добродетел, а и способност да действа.

Но ако това е правилно и щастieto трябва да се определи като вършене на добро, то и общо за цялата държава и за всеки поотделно най-добър живот е животът, прекаран в дейност. Но дейността не се отнася непременно до други хора, както някои смятат, нито са практически само онези мисли, които са насочени към резултата от дейността, а по-скоро съзерцанието и размисълът, които са само цел и само за себе си. Благоденствието е цел, а следователно и някаква дейност. С основание казваме, че и при външните действия най-много действат онези, които изграждат нещо в мислите си. И наистина, държавите, които са основани само за себе си и предпочитат да живеят така, не са непременно бездейни — действието може да става в отделните части, защото в отношенията между частите на държавата възникват много общности. Същото е налице и при всеки отделен човек. Иначе бог и целият космос трудно биха били добре, след като при тях няма външни действия, а

само свойствените им вътрешни дела.

Ясно е следователно, че трябва един и същи начин на живот да е най-добър за всеки човек и общо за държавите и за хората.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

След като използвахме казаното дотук по тези въпроси като увод, а другите устройства изследвахме по-горе, то нека за начало на останалите въпроси да кажем първо какви трябва да са предпоставките за държавата, която трябва да се изгради според желанието ни — идеалната държава не може да възникне без съответните материални предпоставки. Затова трябва да предположим много неща като желателни, без обаче някое от тях да е невъзможно. Имам предвид броя на гражданите и големината на земята⁵. Както при другите занаятчии, например при тъкача и корабостроителя, трябва да е налице нужният за работата материал (и неизбежно производението на това изкуство е толкова по-хубаво, колкото по-добър е набавеният материал), така и при политика и законодателя трябва да е налице съответният материал, който е необходим.

Първата материална предпоставка за държавата е броят на хората — колко и какви хора трябва да са налице по природа и също така и земята — колко голяма и каква трябва да бъде.

Повечето хора смятат, че щастливата държава трябва да е голяма. Дори това да е вярно, те не знаят коя държава е голяма и коя — малка. Хората смятат една държава за голяма въз основа на големия брой на живеещите в нея, а трябва да се съобразяват повече с характера на държавата, а не с многобройността на населението ѝ. Съществува една задача на държавата, така че за най-голяма трябва да се смята тази държава, която може да я изпълни в най-голяма степен. По същия начин бихме казали, че Хипократ е по-голям от един човек, който се отличава с големина на тялото, но не като голям човек, а като голям лекар.

Впрочем дори ако трябва да съдим за големината на държавата, съобразявайки се с броя на живеещите в нея, пак не трябва да го правим. според броя на кои да е хора (в държавите неизбежно е налице и голям брой роби, метеки и чужденци), а на тези, които са част от държавата и от които тя се образува като от свойствени части. Прекомерният брой на такива жители е белег за големина на държавата, а държава, в която има много занаятчии, но дава малко хоплити, е невъзможно да бъде голяма — не е едно и също голяма държава и държава с многобройно население. Впрочем. фактите показват дори, че е трудно, а може би и невъзможно да се управлява с добри закони държава, която има твърде многобройно население. Поне не виждаме никоя от държавите, за които се смята, че се управляват добре, да се стреми към голям брой жители.

Това става ясно и по силата на теоретическото доказателство. Законът представлява някакъв ред, добрите закони неизбежно представляват един добър ред, а твърде прекомерният брой не може да участва в никакъв ред. Това би било задача на някаква божествена сила, каквато крепи и вселената ни.

Обикновено прекрасното е в количеството и големината. Затова именно една държава, която заедно с големината при-тежава и споменатата мярка, неизбежно *ще* бъде най-прекрасна. Но и големината на държавата има определен предел, както и всичко друго—животни, растения, оръдия. Всяко от тези неща не постига същността си нито когато е твърде малко, нито когато има прекомерна големина, а или ще загуби напълно природата си, или *ще* бъде в лошо състояние. Един кораб от една педя изобщо не *ще* бъде кораб, нито пък един кораб от два стадия⁶. И ако достигне някаква друга подобна големина, корабът *ще* плува лошо — или поради малката сп. или поради прекалената си големина. По същия начин една държава с твърде малобройно население не е независима (а държавата трябва да бъде независима), държавата с твърде многобройно население пък е независима в най-необходимото. но като едно племе, не като държава — в нея няма лесно да има държавно устройство. Кой ще бъде пълководец на едно твърде голямо множество или негов глашатай, освен ако има гласа па Стентор⁷? Затова трябва държавата да възникне за пръв път от такъв брой хора, който първи е

достатъчен да осигури добрия живот в политическата общност. Може да има и по-голяма държава, надминаваща тази по брой на населението, но, както казахме, това увеличаване на населението не може да продължава безкрайно. Коя е границата на пренаселението, е лесно да се види от фактите. Делата на държавата биват дело на управляващите и дело на управляваните. Задача на управляващия е да нарежда и да има решения. Обаче за да взима той решения за справедливото и да разпределя длъжностите по достойнство, е нужно гражданите да се познават помежду си — кои какви са, понеже където това не е така, неизбежно нещата с длъжностите и правораздаването стоят зле. И в двете не е справедливо да се постъпва необмислено, което очевидно става често при едно многобройно население. Освен това тогава за чужденци и метеки е лесно да получат гражданство — поради пренаселелаето няма да им е трудно незабелязано да станат граждани. Ясно е следователно, че това е най-добрата граница за държавата — най-големият брой население, нужен за осигуряване на независим живот същевременно обозрим. Нека по този начин определим големината на държавата.

ПЕТАГЛАВА

По съвсем същия начин стоят нещата и със земята. Що се отнася до качествата ѝ, ясно е, че всеки би похвалил, тази, която осигурява най-голяма независимост. Такава трябва да бъде земята, която дава всичко — независимост означава всичко да е налице и от нищо да не се нуждаеш. А количеството и големината ѝ трябва да са такива, че жителите и да могат да живеят, разполагайки със свободно време, едновременно щедро и умерено⁸. Дали това определение е добро или не, трябва да разгледаме по-внимателно по-късно⁹, когато се случи да говорим, изобщо за това, как да се използва имуществото и богатството. По този въпрос има много спорове, защото хората избират един от двата крайни начина на живот — едни — оскъдицата, други — разкоша.

Не е трудно да се определи видът на земята (в някои отношения трябва да следваме опитните във военното дело). Трябва да бъде такава, че за враговете да е трудно да нахлуят в нея, а за жителите — лесно да излизат от нея. Освен това, както казахме, че броят на хората трябва да е лесно обозрим, така трябва да е обозрима и земята. А обозрима е земята, в която хората лесно си идват на помощ.

Ако трябва да определим мястото на града според желанието ни, то той трябва да е добре разположен както спрямо морето, така и спрямо полето. Едно определение за разположението му е вече даденото — трябва да е достатъчно близо до всички части на страната, ако е нужна помощ Друго

определение е градът да е удобно разположен за снабдяване с продукти, с дървен материал и с всичко друго, с което разполага страната.

ШЕСТА ГЛАВА

Много се спори за близостта до морето — дали е полезна или вредна за добре уредените държави¹⁰. Казват, че притокът на чужденци, отрасли при другите закони, и пренаселението са вредни за добрата уредба. Поради това че много хора изпращат стоки в разни посога или приемат такива, използвайки морето, се появявали множество търговци, а това било вредно за доброто устройство. Съвсем ясно е, че ако това не се случи, е по-добре и за сигурността, и за лесното снабдяване с нужните стоки градът и земята да са свързани с морето. За да отблъскват по-лесно враговете и да се спасяват, гражданите трябва да са леснодостъпни за подкрепления от двете страни — и по суша, и по море. И дори да не могат да навредят на нападателите и по суша, и по море, ще е по-възможно да го направят по един от двата начина, ако разполагат и с двете възможности. Ще може и да внасят нужните стоки, които при тях липсват и да изнасят

тези, които имат в повече — държавата трябва да търгува за самата себе си, а не в полза на други. Държавата, която предоставя себе си на всички като пазар, го прави заради прихода, а тази, която няма нужда да проявява такава алчност, не бива да има такова тържище.

И сега виждаме, че и страни, и градове имат пристанища и заливи, които са добре разположени спрямо града, така че нито спадат към същинския град, нито са твърде далече от него, а се укрепват със стени и други такива защитни съоръжения. Ясно е следователно, че ако наличието на пристанище е някакво благо, то държавата *ще* има това благо, а ако е нещо вредно, държавата ще се предпази лесно чрез закони, нареждащи и определящи кои трябва и кои не трябва да обхващат помежду си.

Що се отнася до морската сила, съвсем ясно е, че е най-добре да е налице в определени граници. Държавата трябва да може да помогне не само на себе си, но и на иякои от съседите или пък да им внушава страх — както по суша, така и по море. А що се отнася вече до броя и големината на морската сила, трябва да насочим вниманието си към начина на живот на държавата. Ако тя ще води един политически живот на водач, трябва и тази сила да е налице в степен, съответстваща на намеренията ѝ. Но не е нужно в градовете покрай тълпата моряци да възниква пренаселение — те не трябва да са част от държавата. Морските войници са свободни, те са част от пехотата и ръководят и командват флотата. Но ако са налице множество периеки и обработващи земята, ще има неизбежно и много моряци. И днес наблюдаваме това в много държави, например в държавата на хераклеяците. Те осигуряват екипаж за много триери, макар че разполагат с държава, която по големина е по-скромна от други. Нека определим по този начин свързаното със земята, пристанището, града, морето и морската сила.

СЕДМАГЛАВА

Вече казахме каква граница трябва да има броят на гражданите, нека сега кажем какви трябва да бъдат тези граждани по природа. Общо взето бихме разбрали това, ако погледнем прочутите гръцки градове и целия свят, така както разпределен между народите. Народите, които живеят в студените страни и в

Европа, са изпълнени с мъжество, но са по-ограничени, що се отнася до интелигентност и изкуства. Затова са обикновено свободни, но без държавна организация и не могат да господстват над съседите си. Народите на Азия са интелигентни и способни в изкуствата, но им липсва мъжество, затова обикновено са подчинени и роби. Родът на гърците е по средата между тези страни и затова притежава и двете качества — той е и смел, и интелигентен. Ето защо е винаги свободен, с най-добра държава и би могъл да господства над всички, ако достигне до една обща държава.

Същото различие имат помежду си и гръцките народи — едни имат едностранчива пр^ода, други са смесили умело и двете способности. Очевидно тези, които законодателят лесно ще поведе към добродетелта, трябва да бъдат и интелигентни, и смели по пр^ода. Някои казват¹², че стражите трябва да са дружелюбни към своите и сурови към чуждите. Това дружелюбие го създава мъжеството — именно благодарение на това душевно качество обичаме. Доказателството е, че ако човек смята, че го подценяват, гневът му избухва по-силно срещу приятелите, отколкото срещу чуждите. Затова и Архилох с право упреква приятелите си като се обръща към сърцето си:

*Заради приятелите страдаш ти*³.

Хората умеят да властват и да са свободни благодарение на мъжеството си. То се стреми да властва и не допуска да бъде подчинено. Но не е правилно да се казва, че стражите са зли спрямо непознатите. Човек не трябва да е зъл спрямо никого. Който е по природа благороден духом, не е суров, освен спрямо постъпващите несправедливо. А както казахме по-горе, още по-суров е човек към близките си, в случай че се смята за онеправдан от тях. И това е логично — към вредата се прибавя и лишаването от благоденствието, което всеки смята, че близките му дължат. Затова се казва: „Между братя войните са страшни“¹⁴ и „Обичащите силно мразят също силно“¹⁵.

Общо взето, определихме колко и с каква пр^ода трябва да бъдат гражданите, както и колко голяма и каква трябва да бъде територията — не трябва да се стремим към еднаква точност при теоретическите разсъждения и при изследването на факти, почерпени от опита.

ОСМА ГЛАВА

Ясно е, че както при останалите естествени системи части на цялата система не са предпоставките, без които цялото не би могло да съществува, така не бива да се смятат за части на държавата предпоставките, които трябва да са налице в нея, и същото важи за всяка общност, която има един определен характер — трябва да има нещо общо, което да е едно и *също* у членовете на общността, независимо дали участват в нея в равна степен или не. Такива предпоставки могат да бъдат храната, големината на територията или нещо друго подобно. В случай че едното е предпоставка за другото, а другото

— негова цел, то между двете няма нищо общо, освен това, че едното създава, а другото получава. Например всеки инструмент и занаятчията нямат нищо общо с това, което създават

— къщата няма нищо общо със строителя, а просто изкуството на строителя служи за построяването на къщата. Затова държавите имат нужда от собственост, но собствеността не е част от държавата. А много одушевени същества са вид собственост. Държавата е една общност на равни в името на възможно най- добрия живот. Най-доброто обаче е щастието, а то се състои в проявлението на добродетелта и в нейното съвършено прилагане. Но след като става така, че едни могат да притежават добродетелта, а други — само в малка степен или никак, то ясно е, че това е причината да възникват видове и форми на държавата и повече от едно държавни устройства. Всички преследват щастието по различен начин и с различни средства и така създават различни начини на живот и различни държавни устройства.

Но трябва да разгледаме и въпроса, колко са тези именно елементи, без които държавата не би могла да съществува, защото частите на държавата, които изброихме, неминуемо се съдържат в тях. Следователно трябва да се установи броят на задачите на една държава и от тях *ще* стане ясно и кои са частите ѝ. Първо, трябва да е налице храната, след това занаятите (животът има нужда от много оръдия), на трето място

— оръжията (членовете на общността трябва да имат в себе си оръжия за защита на властта от непокорните и от външни нападатели), освен това са необходими много средства за собствените нужди и за военни цели, пето и най-важно, нужен е култът към боговете,

който наричат жречество, шесто и най-необходимо от всичко — съдим, които да решават кое е взаимнополезно и справедливо.

Това са задачите, от които има нужда, така да се каже, всяка държава — държавата не е какво да е множество, а множество, което има за цел, както казваме, един независим живот, а ако се случи да липсва някой от тези елементи, е невъзможно тази общност да е независима в пълния смисъл на думата. Следователно държавата трябва да се състои от елементи, съответстващи на тези задачи. Така че трябва да има и определен брой земеделци, както да набавят храната, и занаятчии, и войници, и богати, и жреци, и съдии, решаващи кое е справедливо и полезно.

ДЕВЕТА ГЛАВА

След като определихме това, остава да разгледаме дали всички трябва да участват в изпълнението на всички тези задачи (може всички едновременно да бъдат и земеделци, и занаятчии, и участници в съвета, и съдии), или трябва да се назначат различни изпълнители на всяка от изброените задачи, или пък по необходимост едни от задачите трябва да се изпълняват от частни лица, други — общо. Положението не е едно и също във всяко устройство. Както казахме, може и всички да участват във всички длъжности, но може и да не участват всички, а някои граждани в някои длъжности. Това именно прави устройствата различни. При демокрациите всички управляват във всички длъжности, а в олигархиите — обратно.

След като в момента разглеждаме най-доброто устройство, а то е това, при което държавата е най-щастлива, а по-горе казахме, че щастието е невъзможно без добродетел, то ясно е, че в държавата с най-добро устройство, разполагаща с граждани, справедливи в пълния смисъл на думата, а не при някакво условие, гражданите не трябва да водят нито живот на занаятчии, нито на търговци (такъв живот е неблагороден и в разрез с добродетелта), нито да бъдат земеделци, ако възнамеряват да бъдат справедливи (и за зараждането на добродетелта, и за обществените дела е нужно свободно време). Но след като

в държавата са налице и армия, и съвет, който решава кое е полезно, и съдии, които преценяват кое е справедливо, и те излеждат в пълна степен части на държавата, дали трябва и тези задачи да се поверят на различни хора, или и двете да се поверят на едни и същи? Ясно е и това, че отчасти трябва да се поверят на едни и същи, отчасти на различни. Доколкото една от задачите подобава на една възраст, друга — на друга, и една има нужда от разсъдливост, друга — от сила, различните задачи трябва да се

поверят на различни граждани. Доколкото пък е невъзможно умеещите да употребяват насилие и да се съпротивляват да останат завинаги подчинени, всички задачи трябва да се поверят на едни и същи хора — които владеят оръжията и имат власт и да решат да се запази или устройството или не. Следователно остава това устройство да се повери на едни и същи хора и от двете възрасти, но не едновременно. Както по пр^ода силата е в по- младите, а разумът — в по-старите, така е полезно и справедливо да се разпредели властта между младите и старите. Това разделение е и по достойнство.

Впрочем и собствеността трябва да е у тях. Необходимо е гражданите да са материално осигурени, а граждани са тъкмо тези хора. Занаятчиите не участват в държавата, нито което и да било съсловие, което не служи на добродетелта. Това е ясно от предпоставката, че щастието е по необходимост свързано с добродетелта, а една държава трябва да наричаме щастлива не гледайки една нейна част, а щастието на всички граждани¹⁶. А ясно е, че собствеността трябва да принадлежи на тях, ако земеделците трябва да са роби или варвари перие™.

От изброените остава само съсловието на жреците. Ясна е и тяхната организация. Не трябва да се поставя за жрец нито земеделец, нито занаятчия — подобава боговете да се почитат от гражданите. А след като политическата общност се състои от две части — хоплити и взимащи решения в съвета и съда, и след като подобава да се отдава почит на боговете и уморените от възрастта си да намират при тях почивка, то жреческите задължения трябва да се поверят на тях.

Казахме без кои предпоставки не може да съществува една държава и колко са нейните части — в държавите трябва да има земеделци, занаятчии и всякакъв вид метци, а части на държавата са хоплитите и взимащите решения в съвета и съда.

Всеки от тези елементи се отличава от другите — в някои отношения — винаги, в други — отчасти.

ДЕСЕТА ГЛАВА

Изглежда не от днес и не отскоро е известно на изследователите на устройствата, че трябва държавата да се раздели на съсловия и че войните и земеделците трябва да са отделни съсловия. В Египет и досега е така, а също и на остров Крит. Както казват, в Египет такива закони издал Сезострис, а на Крит — Минос. Изглежда е древно и установяването на сиситиите — тези на Крит са установени по времето на Минос, а тези в Италия — много по-отдавна. Учените¹⁷ между живеещите там казват, че цар на Енотрия станал някой си Итал. Жителите приели от него ново име и се нарекли италийци вместо енотрийци, а този европейски полуостров, който се намира между Скилетийския и Ламетийския залив, приел името Италия. Двата залива са на половин ден път един от друг. Казват, че този Итал направил енотрийците, които били номади, земеделци. Той им издал и други закони и за първи път установил сиситиите. Затова някои използват и днес още сиситиите и някои от законите, установени от него. Срещу Тирения живеят опиките, наричани и преди, и сега с името авзони, а срещу Япигия и Йонийско море живеят хоните — страна, наречена Сиритис. И хоните са енотрийци по род.

И тъй, организацията на сиситиите възникнала първо там, а разделението на гражданското множество на съсловия идва от Египет, защото управлението на Сезострис е много по-рано по време от това на Минос. Изобщо трябва да се смята, че и другите институции са откривани често и дори безкрайно често през всичкото това време. Вероятно самата нужда е научила хората на най-необходимото, а след като то е било осигурено, логично се увеличило и свързаното с благоприличието и разкоша. Така че трябва да смятаме, че и политическите институции са възникнали по същия начин. А че всички те са древни, показват египетските институции. Египтяните се смятат за най-древен народ, а са имали винаги закони и политическа организация. Затова трябва да използваме в доста-

тъчна степен откритото, а да се опитваме да открием това, което не достига.

По-горе казахме, че трябва земята да принадлежи на притежаващите оръжие и участващи в управлението и че земеделците трябва да са различни от тях, а също и колко голяма и каква трябва да бъде земята. Трябва първо да кажем нещо за разпределението и и за това, кои и какви трябва да са земеделците, след като твърдим, че собствеността не трябва да е обща, както са казали някои¹⁸, а трябва да стане обща посредством дружеското ѝ ползване, и че никой от гражданите не трябва да бъде лишен от храна. За сиситиите всички са съгласни, че е полезно да ги има в добре уредените държави. По-късно ще кажем по каква причина сме съгласни и ние. В сиситиите трябва да участват всички граждани, но за бедните не е лесно да внасят определената вноска от частните си средства и същевременно да уреждат другото си стопанство. При това и разходите за култа са общи за цялата държава. Следователно земята трябва да се раздели на две и една част да бъде обща, а друга — на частните стопани, и всяка от двете части да се раздели пак на две. Едната част от общата земя да дава средства за повинностите, свързани с култа, другата — за сиситиите. Едната част пък от земята на частните стопани да е разположена във външния край на територията, другата — около града, за да се дадат на всеки два участъка и всички да имат земи и на двете места. Така е равноправно и справедливо и се осигурява по-голямо единодушие при войни със съседите. Където нещата не стоят така, едни омаловажават враждата със съседите, а други се интересуват от нея повече, отколкото е редно. Затова в някои държави има закон тези, които граничат със съседите, да не участват заедно с другите в съвета за война срещу тях, понеже не са в състояние да вземат правилно решение поради личната си заинтересованост.

Следователно по изброените по-горе причини трябва земята да се раздели по този начин. Ако трябва всичко да е според желанието ни, най-добре земеделците да са роби, да не са всички от една народност и да не са избухливи (така биха били полезни за работата и не би имало опасност да вдигат въстания). Ако не са роби, то да бъдат варвари периеки с характер близък до споменатия. От тях частните роби или периеки да работят в частните имоти на притежаващите собственост, а

обществените — на обществената земя. А как трябва да се използват робите и защо е по-добре на всички роби да се обещава като награда свободата, *ще*

говорим по-късно.

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

По-горе казахме, че градът трябва да е по възможност еднакво свързан със сушата, с морето и с цялата територия. А що се отнася до разположението му само по себе си, трябва да се стремим да го намерим, съобразявайки се с четири фактора. Първо, нещо неизбежно, със здравословното му разположение. Градовете, обърнати на изток и към ветровете, духащи от изток, са по-здравословни, на второ място са обърнатите на север — те са открити за зимните ветрове. Освен това трябва да се съобразяваме градът да е добре разположен за изпълнение на политическите му и военни задачи. Във връзка с военните задачи трябва градът да предоставя лесен излаз на жителите, а за враговете да е труднодостъпен и труден за обкръжаване. Трябва да има множество собствени води и извори, а ако не, то да се осигурят чрез изграждането на многобройни и големи резервоари за дъждовна вода, така че градът да не остава никога без вода, ако шради война е отрязан от страната. След като трябва да се грижим за здравето на жителите, а това значи да разположим града на добро място и обърнат в подходяща посока, и, второ, да разполага със здравословна вода, то и грижата за осигуряване на тези предпоставки не бива да се омаловажава. Каквото използваме най-много и най-често за тялото, това е и най-полезно за здравето. А водата и въздухът имат именно такава природа. Затова в благоразумните държави, ако не всички източници са еднакво добри и няма достатъчно такива извори, трябва водата да се раздели на вода за пиене и на такава за други нужди.

Що се отнася до укрепените места, не за всички устройства е полезно едно и също. Например акрополът е полезен за една олигархия или монархия, за демокрацията — равнината, а за аристокрацията — нито едното, нито другото, а по-скоро множество укрепени места.

Смята се, че разположението на частните домове е по-естетично и полезно з мирно време, ако е правилно и според новия, Хиподамовия принцип. За военната сигурност обаче е по-добро обратното, както беше едно време — тога разположение затруднява измъкването на враговете от града и разузнаването на нападателите. Затова трябва да обединиш двата типа разположение (това е възможно, ако разположим улиците както е при земеделците с така наречените „подредени“ лозя) и да не подреждаме правилно целия град, а

отчасти и на места. Така *ще* е добре и за сигурността, и за красотата. Що се отнася до градските стени, то онези, които твърдят, че държавите, стремящи се към добродетелта, не трябва да илгт стени, имат твърде остарели разбирания. При това те виждат как се опровергават на дело държавите, които са се хвалили, че нямат стени. Не е хубаво жителите да се спасяват чрез укрепените стени от един равностоен враг, който не ги надминава много в числено отношение, но след като се случва и е възможно нападателите да имаш превъзходство, по-голямо и от обикновената човешка смелост, и от тази, която се среща у малцина, то трябва да приемем, че най-добри в случай на война са най-сигурно укрепените стени, ако трябва да се спасим и да не пострадаме, а не да се перчим, особено след като сега са изобретени летателни оръжия и средства за точност при обсада. Да искаш да не ограждаш градовете със стени е все едно да търсиш лесно достъпна за нападение страна и да премахнеш планинските места или пък да не ограждаш частните домове със стени, понеже така обитателите им ще излязат страхливи. Впрочем не трябва да пропускаме и това, че които оградят града си със стени могат да го използват и по двата начина — и като град със стени, и като град без стени, а гапто нямат стени, не могат. Ако е така, не само трябва да се строят стени, но и да се полага грижа за тях, за да красят достойно града и да се използват при война срещу обичайните и срещу новооткритите оръжия. Както нападателите се грижат за това, как да спечелят превес, така и защитниците са открили някои средства, други пък трябва да търсят и изобретяват. Враговете по принцип не биха опитали да нападнат един добре подготвен град.

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

След като гражданското множество трябва да се раздели на сиситици, а стените се прекъсват на подходящи места от караулни помещения и кули, то ясно е, че стените сами ни подканват да уредим някои от сиситиците в тези караулни помещения. Това може да се уреди така. Зданията, предназначени за култа и за най-важните сиситици на длъжностните лица, трябва да са на едно и също подходящо място, с изключение на светилищата, за гапто законът или някое предсказание на Пития изискват да са отделени. Би трябвало това да е такова място, което да има достатъчно ефектен въздух, що се отнася до достойнствата на разположението му, и да е укрепено спрямо съседните части на града. Под това място подобава да има съоръжен такъв площад, какъвто има в Тесалия и който наричат „свободен“, а това значи, че трябва да е чист от всякакви стога и да не го посещават нито занаятчии, нито селяни, нито някакви други подобни хора, освен ако ги повикат длъжностните лица. Това място би било прекрасно, ако и гимназиите на възрастните са организирани там. И тяхното устройство следва да се раздели според възрастта — при по-младите да се намират определени длъжностни лица, а по старите сами да са при длъжностните лица. Това да си пред очите на управляващите внушава в най-голяма степен истинското страхопочитание и страха, който подобава на свободните. Търговският площад трябва да е различен и отделен от този и да е на място, което осигурява лесен транспорт за всички стоки, дошли по море и от страната. След като стоящите начело на държавата се разделят на жреци и длъжностни лица, подобава и жреческите сиситици да са организирани около култовите сгради. Сградите пък на длъжностните лица, които се грижат за договорите, за съдебните обвинения, за призоваване на обвиняемите и за други подобни дела, както и за пазарната управа и за така наречената градска управа, трябва да се разполагат на пазарния площад и на общодостъпно място, а такова е мястото на търговския пазар — първия определихме за прекарване на свободното време, а този — за ежедневните дела. Описаният ред трябва да се наподобява и в страната. И там трябва длъжностните лица, наречени лесничей и полски надзиратели, да разполагат за охрана с караулни помещения и сиситици, а освен това по страната да са разпределени светилища на богове и герои. Но да се бавим сега, изпипвайки и обсъждайки подобни неща, е излишно. Не е трудно да се измислят, а по-скоро да се осъществят. Говоренето е въпрос на желание, осъществяването — на късмет.

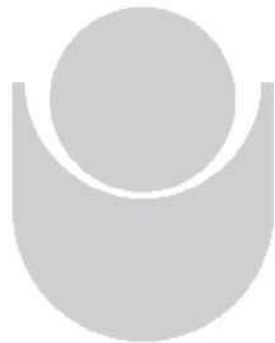
Затова нека прекъснем по-нататъшното обсъждане на тези въпроси.

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Вместо това трябва да обсъдим самото устройство, от кои и какви елементи трябва да се състои държавата, която си е поставила за цел да бъде щастлива и да се управлява добре. Благото зависи при всички от две условия. Едното от тях е да се определи правилно намерението и целта на дейността, другото — да се открият средствата, които водят към целта. Тези неща може да са съгласувани или да не са. Понякога целта се определя добре, но хората грешат при определяне на начините за достигането ѝ. Друг път избират правилно всички средства за достигане на целта, но са си поставили лоша цел. Трети пък грешат и в двете, както в медицината. Понякога лекарите нито преценяват добре какво трябва да бъде здравето тяло, нито намират средствата за достигане на целта, която са си поставили. А (в науките и уменията трябва да владееш и двете — и целта, и средствата за достигане на целта.

Ясно е, че всички се стремят към добрия живот и щастието, но едни имат възможност да ги достигнат, а други я нямат — поради някакво стечение на обстоятелствата или поради природата си (добрият живот се нуждае от определени средства, и то от по-малко при хората с по-голяма склонност към него и от повече при хората с малка склонност). А трети по принцип търсят щастието в погрешна посока, макар че имат възможност да го достигнат. След като сме си поставили за задача да открием най-доброто устройство, т. е. това, според което държавата би се управлявала най-добре, а това значи устройството, благодарение на което

държавата може да е най-щастлива, то очевидно не трябва да остане
неясно какво е щастieto. Ние смятаме (и

така го определихме в „Емука“²¹, ако има известна полза от това съчинение), че щастието е осъществяване и прилагане на съвършената добродетел, и то не според условията, а в абсолютен смисъл. „Според условията“ наричам необходимото, а „в абсолютен смисъл“ — прекрасното. Например в правото — справедливите глоби и наказания са дело на добродетелта, но са по необходимост и съдържат прекрасното само по принуда (за предпочитане е нито човекът, нито държавата да се нуждаят от такива наказания). А дейностите, насочени към чест и благоденствие, са най-прекрасни в абсолютния смисъл на думата. Първото представлява премахване на едно зло, а такша дела са обратното — те създават и пораждат блага.

Благородният човек би понесъл прекрасно и бедност, и болест, и други нещастия. Но щастието е в противоположните състояния (в съчиненията по емука определихме и това, че благороден човек е този, за когото благодарение на добродетелта му добро е абсолютното добро²², а очевидно и неговите благородни и прекрасни дела трябва да са такива в абсолютния смисъл на думата). Затова именно хората смятат, че причина за щастието са външните блага, сякаш за блестящото и хубаво свирене причината е по-скоро в лирата, отколкото в умението. Следователно едни от споменатите условия трябва да са на лице, а други да се осигурят от законодателя. Затова се надяваме, че устройството на държавата има успех в нещата, които са във властта на съдбата (смятаме, че тя има власт над определени неща). Но това държавата да е достойна вече не е дело на съдбата, а на знание и избор. Обаче една държава е благородна чрез благородството на гражданите, участващи в управлението, а в нашия случай в управлението участват всички граждани. Следователно трябва да разгледаме това, как човек става достоен. Дори ако може да са достойни всички граждани, а не всеки поотделно, второто е за предпочитане, защото всички заедно са такива, каквито са всички поотделно.

Хората стават обаче добри и достойни благодарение на три предпоставки. Това са природата, навикът и разумът. Първо трябва да си роден като човек, а не като някое друго живо същество, а също така и с определени качества на тялото и душата. Но от определени природни данни няма никаква полза, защото навикът ги кара да се променят. Някои природни данни са неутрални и от навика зависи да се развият към по-

лошо или към по-добро. Останалите живи същества живеят преди всичко според природата си, само някои прибавят към нея и навика, а човекът — и разума. Единствен той има разум. Така че трябва тези три предпоставки да са в съгласие помежду си, защото поради разума си хората вършат много неща в противоречие с навика и природата си, ако бъдат убедени, че иначе е по-добре. По-горе определихме какви трябва да са по природа хората, които искат да бъдат подходящ материал за законодателя. Останалото е вече задача на възпитанието — едно се учи с придобиване на навици, друго с обучение.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

След като всяка политическа общност се състои от управляващи и управлявани, нека да видим дали трябва управляващите и управляваните да са различни или едни и същи цял живот. Очевидно възпитанието ще трябва да бъде съобразено с отговора на този въпрос. Ако някои биха превъзхождали останалите така, както смятаме, че боговете и героите превъзхождат хората — надминавайки ги първо много по отношение на тялото, а след това и по душа, така че превъзходството на управляващите над управляваните да е безспорно и очевидно, то ясно е, че е по-добре винаги да управляват едни и същи, а другите веднъж винаги да се подчиняват. След като обаче не е лесно да допуснем такова нещо и положението не е като в Индия, за която Скилак²⁴ казва, че царете превъзхождаш поданиците си именно по този начин, то ясно е, че по много причини трябва всички в еднаква степен да участват поред в управляването и подчиняването. За равните равенството трябва да е еднакво и е трудно да се запази едно устройство намиращо се в разрез с правото. Тогава заедно с подчинените граждани цялата страна желае преврат, а е нещо невъзможно множеството на участващите в управлението да е такова, че да е по-силно от всички останали.

От друга страна е безспорно, че управляващите трябва да превъзхождат управляваните. Как ще ги превъзхождат и как ще участват в управлението, трябва да решава законодателят, За него говорихме по-горе. Природата ни е предоставила разделението, като е разделила тези, които са видово еднакви,

на по-млади и по-стари. Първите от тях трябва да се подчиняват, вторите — да управляват. Никой няма да се сърди, ако е подчинен заради възрастта си, и няма да смята, че е по-добър от управляващите, особено след като в бъдеще ще получи на свой ред тази награда, когато достигне нужната възраст. Следователно в известен смисъл може да се каже, че едни и същи управляват и се подчиняват, а в известен смисъл — различни. Така че трябва и възпитанието да е отчасти еднакво за всички, отчасти — различно. Казват, че който иска да управлява добре, трябва първо да бъде подчинен. Както казахме

в началото на изложението²⁵, всяка власт е или в името на управляващия, или на подчинения. Казваме, че първата е деспотична, а втората над свободни. Но някои от нарежданията се различават не по характера на работата, а по нейната цел. Затова много от дейностите, които се смятат за слугински, е добре да се изпълняват от свободнородените младежи. Дейностите сами по себе си не се различават толкова по това, дали са благородни или не, колкото по целта и намерението, с което се извършват.

След като твърдим, че добродетелта на гражданина, на управляващия и на благородния човек е една и съща²⁶ и че един и същ човек трябва първо да стане подчинен и после управляващ, то задача на законодателя трябва да бъде това, как и с какви занимания хората да станат благородни и каква е целта на съвършения живот.

Различават се две части на душата, едната от които е разумна сама по себе си. Другата не е разумна сама по себе си, но може да се подчинява на разума. Според нас от тях произтичат добродетелите, благодарение на които човек се смята за благороден. За тези, които приемат това разделение, е съвсем ясно в коя от двете части е заложена целта. Винаги по-лошото съществува заради по-доброто и то явно в еднаква степен ^и откритото от човека и ^и създаденото от природата, а по-добро е надареното с разум. Той се разделя на две, както разделяме обикновено нещата— практически и теоретически разум. Очевидно по същия начин трябва да се разделя и разумната част на душата. Ще кажем, че и дейностите се разделят по аналогичен начин. Тези, които могат да извършват всички дейности или свързаните с практическата и теоретическата разумна част на душата, трябва да предпочетат дейностите, свързани с по-добрата по природа част. Винаги за всеки е за предпочитане в най-голяма степен най-висшето, което може да постигне.

Всъщност целият живот се разделя на работа и свободно време, война и мир, а дейностите — на насочени към нужното и полезното и насочени към прекрасното. При тези двойки трябва да има същото разделение, както и при частите на душата и техните дейности: войната е в името на мира, работата — в името на свободното време, необходимото и полезното — в името на прекрасното.

И тъй, политикът трябва да издава закони като се съобразява с всичко — с частите на душата, с техните дейности и още повече с благото и целта. Същото важи и при избора на начин на живот и дейност. Хората трябва да умеят да работят и да воюват, но още повече трябва да умеят да живеят в мир и да използват свободното си време. Трябва да умеят да извършват нужните и необходими дела, но още повече трябва да умеят да извършват прекрасните. Така че според тези цели трябва да се възпитават гражданите още от деца и в другите възрасти, които се нуждаят от възпитание. Обаче гръцките държави, за които се смята, че са най-добре уредени, и законодателите, изградили тези държави, явно не уреждат нито управлението си съобразно с най-добрата цел, нито законите и възпитанието съобразно с всички добродетели, а са се

отклонили най-вулгарно към добродетелите, за които се смята, че носят полза и облага. Подобно на тях и някои от по-късните автори са изразили същото мнение. Те хвалят спартанското устройство и се възхищават на целта на законодателя — че е издал всички закони с една цел — властване и война. Това е и теоретически лесно за опровергаване, и в момента се опровергава на дело. Както повечето хора се стремят да властват над много поданици, понеже така осигуряват много средства за щастието си, така изглежда и Тиброн, и всички, които са писали за спартанското устройство, се възхищават на спартанския законодател затова, защото поради упражняването си за трудностите спартанците управляват много хора. Обаче след като сега вече спартанците не управляват, ясно е, че те не са щастливи, а законодателят им не е бил добър. Смешно е, ако са запазили неговите закони и никой не им е пречил да ги прилагат, и въпреки това са изпуснали възможността за добър живот. Тези автори не са прави и за властта, която явно трябва да почита законодателят — властта над свободни е по-хубава и благородна от деспоти честото управление.

Освен това не трябва да се смята за щастлива държавата и да се хвали законодателят за това, че подготвя гражданите да побеждават, за да властват над съседите. Това е много вредно. Очевидно тогава също и този от гражданите, който умее това, трябва да опита да го постигне, за да може да властва над собствената си държава. Точно в това спартанците упрекват цар Павзаний, макар да е на такава почит. Следователно никой от тези доводи и закони не е нито държавнически, нито полезен, нито правилен. Едно и също е висше благо и за отделния човек, и за обществото и законодателят трябва да го заложи в душите на хората. Трябва да се грижим за военното обучение, не за да поробват гражданите тези, които не го заслужават, а първо, за да не бъдат самите те поробени от други, второ, за да се стремят към власт в полза на подчинените, а не към господство над всички, и трето, за да господстват над тези, които заслужават да робуват. Освен това фактите подкрепят логическите аргументи, че законодателят трябва да се стреми да уреди законодателството и за случаите на война, и за останалите случаи по-скоро заради мира и свободното време. Повечето такива държави се запазват, докато воюват, но като вземат властта загиват. В мирно време те като стоманата губят закалката си. Затова е виновен законодателят, който не е възпитал у тях умение да живеят в мир.

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

След като, изглежда, и за обществото, и за хората поотделно целта е една и съща и трябва свършеният човек и свършеното устройство да се стремят към едно и също, то очевидно трябва в устройството да са налице добродетелите, необходими за свободното време. Както често казахме, мирът е целта на войната и свободното време — целта на работата. За свободното време и прекарването му са полезни и добродетелите, които са нужни в

свободното време, и тези, които са нужни при работата — нужно е да са налице много необходими предпоставки, за да може да си свободен. Затова държавата

трябва да е умерена, смела и издръжлива. Според поговорката няма свободно време за робите, а които не умеят да посрещат смело опасностите, са роби на нападателите. Така че за изпълнението на задачите са нужни мъжество и издръжливост. За свободното време — философия, а умереност и справедливост — и в двата случая, но повече за живеещите в мир и свободните.

Войната принуждава хората да бъдат справедливи и умерени, а наслаждаването на благоденствието и незааетостта по време на мир ги правят по-скоро горделиви. Така че тези, за които се смята, че са най-добре и се наслаждават на всички блаженства, като онези, които според поетите живеят на островите на блажените, се нуждаят от голяма справедливост и умереност — те ще се нуждаят от философия, умереност и справедливост в най-голяма степен, доколкото имат повече свободно време, обсипани с такива блага.

Ясно е значи, че държавата, която иска да е щастлива и достойна, трябва да притежава тези добродетели. Ако е срамно да не умееш да използваш благата, то още по-срамно е да не умееш да ги използваш, когато си свободен, и да изглеждаш добър, докато си зает и воюваш, а в мир и незает да приличаш на роб. Затова не трябва да се упражняваме в добродетел както спартанската държава. Спартанците не се различават от останалите по това, че не смятат за най-висше благо същото, което и останалите, а по това, че според тях то се постига по-леко благодарение на една определена добродетел. След като ценят това благо и насладата от него повече, отколкото насладата от добродетелите, ясно е, че добродетелта трябва да се цени заради самата нея. А как и с какви средства ще постигнем добродетелта — това именно трябва да разгледаме. Определяйки ги, по-горе стигнахме до извода, че са нужни природа, навици и разум. Какви трябва да са по природа тези, които се стремят към добродетел, определихме преди. Остава да разгледаме дали трябва да се възпитават първо чрез убеждение (Хоуд) или чрез създаване на навици — тези неща трябва да са в съвършено съзвучие помежду си. Както разумът може да не достигне и най-добре поставената цел, така може да бъде доведен до нея и чрез навиците. Първо е ясно, че както и при всичко друго, пораждането има причина и целта е следствие и а някаква причина, която сама е била цел. За нас разумът и умът са цел на природата ни, така че според тях трябва да осигурим и зараждането на навици и грижата за тях.

Освен това виждаме, че както душата и тялото са две, така има и две части на душата — неразумна и разумна. И техните свойства са две на брой — стремеж и ум. Както тялото е по произход преди душата, така и неразумното е преди разумното. Това е очевидно, защото гневът, желанието и стремежът са налице още у новородените, а разсъдливостта и умът се зараждат по природа у по-големите деца. Затова грижата за тялото трябва да

предхожда тази за душата, а грижата за стремежа — грижата за разума — нали грижата за стремежа е в името на разума, а грижата за тялото — заради душата.

ШЕСТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Щом законодателят трябва отначало да се стреми телата на тези, които възпитава, да станат възможно най-добри, то първо трябва да се погрижи за брака — кога и какви хора да се свързват помежду си в брачен съюз. Той трябва да издава законите за тази общност, съобразявайки се с хората, които встъпват в брак и с възрастта им, за да напредват заедно във възрастта към един общ момент на разцвет, а не силите им да се различават

— той да може още да създава деца, а тя — не, или тя да може още да ражда, а мъжът — не. Това поражда и спорове, и различия между тях.

На второ място законодателят трябва да се съобразява с времето, когато децата трябва да отменят родителите си. Децата не трябва да имат твърде голяма разлика във възрастта с бащите си (тогава благодарността на децата към остарелите родители и помощта на родителите за децата са без полезни), нито да са твърде близки по възраст (това създава голямо неудобство — в децата като във връстници има по-малко респект и освен това за ръководенето на стопанството близостта във възрастта не е най- добротото). И накрая, законодателят трябва да се съобразява с това, от което започна това наше отклонение — телата на родителите да отговарят на неговото желание.

Общо взето, всичко това се постига благодарение на една мярка. След като пределът на способността за създаване на по-

томство се определя при мъжете, така да се каже. най-много на седемдесет години, а при жените — на петдесет, трябва началото на брака да отговаря по възраст на тези срокове. Но бракът на младежи е неблагоприятен за създаването на потомство — при всички същества потомците на .млади родители са несъвършени, твърде женствени и дребни, така че неизбежно същото става и при хората. Доказателство за това е, че в държавите, в които са разпространени бракове между млади хора, хората са несъвършени и дребни физически. Освен това младите жени страдат повече при раждането и умират по-често. Затова някои казват, че по тази причина трезенците получили прорицание, че много умират заради това, че се женят твърде рано, а не за жътвата²⁹. Освен това и за възпитаването на умереност е полезно, ако жените се омъжват по-големи — смята се, че момичетата, встъпили в полови сношения като млади, са твърде разпуснати. Смята се също, че при мъжете страда растежът на тялото, ако общуват полово. докато семето още съзрява, защото и за това има определено време, след което съзряването престава. Затова подобава жените да се омъжват на възраст около осемнадесет години, а мъжете да се женят на около

тридесет и седем или малко по-рано. На тази възраст бракът *ще* бъде между хора във физически разцвет и края на способността за създаване на потомство ще съвпадне удачно при двамата съпрузи. Освен това моментът, в който децата отменят родителите си, ще бъде за първите деца тогава, когато са в разцвета на силите си (ако раждането им стане веднага, както е естествено), а за родителите — когато започнат вече да отслабват към седемдесет години.

И тъй, казахме кога трябва да се сключва брак, а що се отнася до сезона, добре е и днешните законодатели да свързват съпрузите през зимата — сезона, който използват повечето народи. Трябва и самите съпрузи при създаването на потомството да се съобразяват с препоръките на лекарите и изследователите на природата. Лекарите определят достатъчно точно подходящите за тялото моменти, а изследователите на природата дават сведения за ветровете — те препоръчват северните пред южните ветрове. Повече по въпроса, с какви физически данни родителите са най-полезни за децата, трябва да кажем в изследването за отглеждането на децата, но най-общо можем да ги

определим и тук. За доброто физическо състояние и здравето на гражданина и за създаването на потомство не е полезна нито физиката на атлетите, нито тази на твърде изнежените и слабовати хора, а средното между тези състояния. Така че физиката трябва да се упражнява, но не с гоними натоварвания и не само в едно отношение, както физиката на атлетите, а за да се подготви за задачите на свободния гражданин. Това трябва да се практикува в еднаква степен при мъжете и жените.

И бременните трябва да се грижат за тялото си — да не живеят в безделие и да не се хранят оскъдно. За законодателя е лесно да осигури това като препоръча да се прави една разходка за отдаване на почитта на боговете, които се почитат във връзка с раждането. В духовно отношение обаче, обратно на физическото, трябва да си дадат почивка, защото плодът очевидно усвоява всичко от майката, както растенията от почвата.

Относно изоставянето на децата и отглеждането им да има закон да не се отглеждат недъгавите деца. Що се отнася до изоставянето на децата поради големия им брой, то ако нравите го забраняват, да не изоставят децата си — нека е определен броят на децата, които семейството трябва да роди. А ако в някое семейство се родят повече от определения брой деца, трябва да се направи аборт, преди плодът да е получил усещания за живот. Позволеното и непозволеното ще се определят от усещанията и живота.

След като определихме началото на възрастта за мъжа и жената, в която трябва да встъпват в брак, нека определим и колко време подобава да отговарят за създаването на потомство. Децата на твърде старите са физически и умствено несъвършени като тези на твърде младите, а децата на престарелите родители са слаби. Затова родителите трябва да са в

разцвета на умствените си сили. Това при повечето е възрастта, която са определили някои поети, разделящи живота на седемгодишни периоди — около петдесет години. Така че четири-пет години след тази възраст човек трябва да се откаже да ражда деца. След това трябва да общува полово само заради здравето си или по някаква друга причина. Колкото до връзката с друга жена или друг мъж, просто никога и по никакъв начин да не се допуска такава връзка, в случай че има законен съпруг.

Ако някой бъде хванат, че има такива връзки във възрастта, определена за създаване на потомство, да бъде наказан с лишаване от права, отговарящи на простъпката му.

СЕДЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

След като се родят децата, трябва да се смята, че за силата на тялото има голямо значение каква е храната. Наблюденията над другите живи същества и над племената, при които се полагат грижи за развитие на воинските способности, показват, че обилната млечна храна е най-подходяща за тялото, а при болест — храната с малко вино. Освен това е полезно да се движат колкото е възможно за такива малки деца. За да не се изкълчат нежните UAI крайници, някои племена използват и днес определени механически приспособления, които не допускат тялото им да се извива. Полезно е още от малки да свикват и на студ. Това е много подходящо и за здравето, и за военното дело. Затова при много варвари има обичай или да потапят новородените в студена река, или както при келтите — да ги обличат с малко дрехи. Трябва да ги приучим на всичко възможно и по-добре да ги приучим още отначало, но постепенно. Поради топлината си детската физика е много подходяща за упражняване в издръжливост на студ.

В началната възраст е от полза да полагаме такива и други подобни грижи. В следващата възраст до пет години, в която не е подходящо децата да започват учене, нито големи физически натоварвания, за да не попречат на растежа им, трябва да се движат достатъчно, за да избягнат леността на тялото. Това движение трябва да осигурим чрез игри и други занимания. Но и игрите не трябва да бъдат неподходящи за един свободен човек, уморителни или разпуснати. Длъжностните лица, наречени надзиратели на децата, трябва да се погрижат и за това, какви разкази и митове трябва да слушат деца на тази възраст. Всичко това трябва да проправи пътя на по-късните занимания. Затова много игри трябва да бъдат подражание на по-късни сериозни дейности. Не са прави онези, които в „Закони“¹³ забраняват рева и плача на децата — те са полезни за растежа, защото са едно упражнение за тялото. Както за-
държането на дъха дава сила на работещите, така става и при децата, когато

реват.

Надзирателите на децата трябва да се грижат за прекарването на времето на децата по този и други начини, а също и да общуват колкото може по-малко с роби, защото на тази възраст и до седем години децата трябва да се възпитават в къщи. Дори в тази ранна възраст те естествено усвояват с уши и очи робската им пр^ода. Изобщо законодателят трябва да премахне от държавата недостойните приказки, както всяко друго недостойно нещо. От склонността да се говорят недостойни неща се раждат всички недостойни постъпки и оттам до извършването им има една крачка. Далеч от недостойните приказки законодателят трябва да държи най-вече младежите — нито да говорят, нито да слушат подобни неща. Ако хванат някой да говори или прави нещо забранено, то ако още не е по-лучил достъп до сиситиите, да се накаже с опозоряване и бой, а ако е по-възрастен, да получи позорно за свободен човек наказание заради робското си държание.

След като забраняваме говоренето на такива неща, очевидно трябва да забраним гледането на недостойни картини или представления. Нека управляващите се погрижат никоя статуя или картина да не отразява такива неща, освен при някои такива богове, при които законът допуска разпуснатост. При това законът позволява само на достигналите определена възраст да почитат тези богове — и за себе си, и за децата, и за жените си. Законодателят трябва да не допуска твърде младите като зрители на ямби и комедии, преди да достигнат възрастта, в която вече *ще* могат да участват в сиситиите и пиенето и в която възпитанието ще направи всички неуязвими за вредата от подобни неща.

Сега споменахме това мимоходом. По-късно трябва да го определим *поточно*, изследвайки първо дали трябва да допускаме такива представления или не, и ако трябва, какви да бъдат. В настоящия случай засегнахме този въпрос само колкото е необходимо. Може би не го е казал лошо трагическият актьор Теодор — той не позволявал никогa на никой, даже от слабите актьори, да се качи преди него на сцената, защото зрителите се настройвали според чутото най-напред. Същото става и при отношението към хората и предметите — повече обичаме това, което срещнем по-рано. Затова трябва да направим всичко лошо чуждо на младежите, а най-вече порочността и враждебността.

След петата си година децата трябва вече да присъстват две години до седмата си година на уроците, които ще трябва да учат. А възпитанието трябва да се раздели на две според възрастта — от седем години до юношеството и от юношеството до двадесет и една години. Тези, които разделят живота на периоди от седем години са, общо взето, прави, но трябва освен това да следваме и естественото разделение, защото всяко изкуство и възпитание се стреми да допълни недостигащото на природата. И тъй, първо е нужно да разгледаме дали трябва да организираме по определен начин децата, след това дали трябва възпитанието им да се повери на обществото или на всеки поотделно (както е и сега в повечето държави), и на трето място, какво именно

трябва да бъде това възпитание.

0	МајаМаиііsjsіЕіМаіаrаMsiаfаMas	0
1	БЕЛЕЖКИ	1
N		1
I		1
1		1
0	шaмшгeгaмшMшaшaмaмaш	0

Настоящият превод е направен по изданието на Имиш (*Aristotelis Politica, post Fr. Susemihlium recognovit Otto Immisch, Lipsiae MCMIX*), от което се отклоняваме в редки случаи. От многобройните издания на „Политика“ заслужават да бъдат споменати и изданията на Fr. Susemihl (Leipzig 1872 — с латинския превод на G. de Moerbeke; Leipzig 1879 — два тома с немски превод и коментар); на W. L. Newman (Oxford 1887-1902 — четири тома с подробен коментар); на W. D. Ross (Oxford 1957); на J. Aubonnet (Paris 1960 sqq. — многотомно издание с коментар и изключително точен френски превод) и на A. Dreizehnter (München 1970 — с индекси на имената и основните термини).

СЕДМА КНИГА

1. За екзотерическите съчинения на Аристотел срв. бел. 38 към I кн.
2. Срв. Платон, Закони 697b и 743e.
3. Аристотел отново се обявява срещу казаното от Платон в Политик 259, с което вече е спорил подробно в I книга.
4. γC TСgαtteiv е употребено отново в двойния смисъл „постъпвам добре“ и „добре съм“.
5. Именно в прекалено голям брой граждани и в прекомерна големина на
 нужната за тях земя упреква Аристотел в II G, 1265a Платоновия проект в „Закони“. Той обосновава упрека си със същата идея как- то тук — „всеки е свободен да изгражда теорията си върху предпоставките, които желае, но все пак не и върху невъзможни“. Изобщо въпросите, които Аристотел обсъжда в 4 — 6 глава, особено географските предпоставки за идеалната държава, са поставени от Платон в „Закони“, напр. в началото на IV книга.
6. Един стадий (отйбюу) е равен на около 180-190 метра.
7. Стентор (букв. „ревящ, гърмящ“) е герой от Илиада (V, 785-786) с глас,
 силен като на 50 мъже.
8. В оригинала εXευdeπtсog ара хαl αсiхpрoвсog, буквално „както подобава на
 свободен човек и същевременно умерено“. Умереният живот е изискването на Платон, което не удовлетворява Аристотел, и в спора си с него (II 6,1265a) той предлага да

- се добави и „както подобава на свободен човек“.
9. Тук, както и в някои други случаи, Аристотел обещава нещо, което не
срещаме в достигналите до нас негови произведения.
 10. Този въпрос обсъжда и Платон в Закони 705 и сл.
 11. Срв. Платон, Държавата IV 11, 435e; Изократ, За размяната на иму-
ществото 293-294; Аристотел, Никомахова етика 1111b, 1111Gb.
 12. Думи на Сократ в Платоновата Държава II 15, 375c.
 13. Архилох, фр. 67 (Bergk).
 14. Еврипид, фр. 975 (Nauck'-)
 15. Откъс от неизвестна трагедия, фр. 78 (Nauck²).
 16. Срв. II 5, 1264b, където Платон е обвинен несправедливо, че не
осигу-
рява щастието на всички граждани.
 17. Антиох Сиракузки (Fr. gr, Hist. 555, 2.3).
 18. Платон в Държавата. Срв. и II 5, 1262b.
 19. И това обещание на Аристотел не е изпълнено в достигания до нас
текст.
 20. Платон, Закони VI 778(1 и сл.
 21. Евдемова етика III, 1219a 38 и в 2, често в Никомахова етика,
особено
I 6, 1098a 16; 1099a 31 и сл.
 22. Евдемова етика VIII 15, 1248b 26 и сл., Голяма етика II 9, 1207b 32 и
сл.
 23. В сед.ма глава.
 24. Скилак е гръцки географ и пътешественик от втората половина на
VI
— началото на V в. пр. н. е. Приписвали са му съчинението
„Обиколка на морето“ и фр. Вж. Херодот IV 44.
 25. III 6, 1278b.
 26. Срв. III 4, 1277a.
 27. Срв. Хезиод, Дела и дни 170 и сл.
 28. Пропуск в текста.
 29. Според някои ръкописи текстът на прорицанието гласял: „Не
разора
вай млада нива.“
 30. Платон, Закони VII, 792b.

ПРЕДМЕТЕН ПОКАЗАЛЕЦ

А

аборт-VIII16,1335b агора - W 15,1299b; V 6,1306b; V 12,1315b; VI 4,1319a аег-VIII 3,1338a (2)
акропол - VIII11,1330b актър - VIII17,1336b; VIII 7,1342a
— трагически -VII 17,1336b
анархия - III0,1272b андрии - III0,1272a андроски процес - бж. процес арбитражен съд - вж. съд аргонавти - III 13,1284a
аристократи - II 9,1270b; III13. 1283b; III 15,1286b; IV 8,1294a
аристократическа власт - вж. власт
аристократически избор - вж. избор
аристократически принцип -V10. 1310Б
аристократическа черта - III, 1273a
аристокрация - II9,1270b; II И, 1273a; III 5,1278a; III 7,1279a; III 7, 1279b; III 15,1286Б (2); III 16,1287a; III18,1288a; IV 2. 1289a (4); IV 2,1289b; IV 3,1290a (2); IV 7,1293a; IV 7,1293b (4); IV 8,1293b (3); IV 8,1294a (7); IV 9,1294b (2); IV 11,1295a; IV14, 1298b; IV 15.1299b (2); IV 15, 1300a; V 1,1301b; V 7, 1306b (3); V 7,1307a (8); V 7,1307b; V 8, 1308a (2); V 8,1308b; V10,1310b; V10.1312b; V12,1316a; VII1, 1317a; VII11,1330b
— добре смесена - V 7,1307a
армия-VII 9, 1329a архивари (pυpipovEs) -VI 8,1321b

архонт - V 1,1301b; V 3,1303a; V 4. 1304a; V 6,1306a; VI 8,1322b астрономия -III, 1259a атлети - VII 16,1335b (2)

Б

барбит - VIII 6,1341a бакхически екстаз-VIII 7,1342b бедни - II 7, 1266Б (2); II 9.1270b; III 7, 1279b; III 8, 1279b (5); III 8,1280a (2); III 10,1281a; III 11, 1281b; III 12,1283a; IV 3,1289b; IV 3,1290a (2); IV 4,1290a (2); IV 4,1290b; IV 4,1291b (3); IV 5. 1292a; IV 6.1293a (2); IV 8.1294a (2); IV 9,1294a (2); IV 9, 1294b (4); IV 11,1295b (2); IV 11,1296a (2); IV 12,1296b (2); IV 12.1297a (2); IV 13,1297a (5); IV 13,1297b (2); IV 14.1298b; IV 15,1300a; V II, 1315a; V 12.1316b (2); V 3, 1303a; V 7.1306b; V 7,1307a; V 8. 1308b (2); V 8,1309a (5); V 9. 1310a; VI 2,1317b; VI 2,1318a; VI 3,1318a (7); VI 4,1319a; VI 5, 1320a (3); VI 5.1320b (2); VI 7, 1321a; VI 8,1323a; VII 10,1330a
бедност - II 6.1265b; III 8,1279b (2) ; V 4,1303b; V 11,1313b; VI 2, 1317b; VI 4,1318b; VII 13.1332a
беззаконие - II 9,12691) безредие - II 10,1272b; V 3,1302b безцестие - V 2,1302a бирници (сwга&EKtai) - VI 8,1321b битката на седлш - V 3,1303a благо - I 1,1252a (3); I 6,1255a; 11|. 1258b; III 5.1278a; III 6.1278b (3) ; III 6,1279a; III 7,1279b

296

(3); III 12,1282b (4); III
12.1283a (2); III 13,1283b: III
13.1284b (2); IV

Аристотел • ПОЛИТИКА

ИНДЕКС

295

- Тразип, атинянин - VIII 6, 1341а
траки - V 10,1312а; VII 2, 1324b
Тракия - II 12, 1274b трезенци
-V3, 1303а (2); VII 16, 1335а
Триопий, нос 6 Кария- III 10, 1271b
Турии, град 6 Южна Италия - V 3,
1303а; V 7, 1307а; V 7,1307b
Фа\арис, тиранин на Акрагант -
V 10,13ЮБ
Фалей от Халкедон, автор на
проект за политическо
устройство - II 7,1266а; II 7,
1266b; II 7,1267а (4); II 7,
1267b
(3)
фарсал, град 6 Тесалия -V 6,1306а
Филип, македонски цар - V 10,
1311b (2)
филолай от Коринт, законодател
на тиванците - II 12,1274а (3);
II 12,1274b (3)
Филоксен, музикант - VIII 7,
1342b фокилид, поет - IV11,1295b
Фокс, тиранин на Халкида - V 4,
1304а
Фриних, атински стратег - V 6,
1305b
Халкида - V 3,1303b; V 4, 1304а; V
6, 1306а; V 12, 1316а халкидци - II
12, 1274b; IV 3, 1289b;
V 3,1303b
Ханон, картагенски пълководец -
V 7, 1307а
Харет, атински стратег — V 6,
1306а
Харет от Парос, автор на
трактат за земеделието - III,
1258b
Харикъл, един от тридесетте
тирани 6 Атина - V 6,1305b
Харил, спартански цар - III 10,
1271b; V 12,1316а
Харилай - вж. Харил
Хармодий, извършител
на
покушение срещу Хипарх - V
10, 1311а (4)
Харонд от Катана, законодател на
Сицилия и Южна Ита\ия - I 2,
1252b; II 12, 1274а (2); II 12, 1274b;
IV 11,1296а; IV 13,1297а Хезиод - I
2,1252b Хеланократ, извършител
на покушение срещу Архелай -V
10,1311b (2)
хениохи, племе на кавказкия
бряг на Евксинския Понт -
VIII 4,)338b
хераклейти - VII 6, 1327b
Хераклеопор, политик в Ореос -
V 3, 1303а
Хераклея Понтийска, град във
Витиния - V 5,1304b; V 6,
1305b (3); V 6, 1306а; V
6,1306b Хераклид от Енос,
извършител на покушение срещу
Котис - V 10, 1311b
Хераклит, философ - V II, 1315а
Херакъл-III 13, 1284а Херя, град
в Аркадия -V 3,1303а Хестиея -
вж. Ореос Хефест, бог на огъня - I
4, 1253b Хиерон, тиранин на
Гела - V 10, 1312b; V 11, 1313b; V
12, 1315b (2) Хиос - I 11,1259а; IV
4, 1291b; V 6, 1306b
хиосци - III 13, 1284а Хипарин,
сиракузки пълководец, баща на
Дион - V 6,1306а Хи подам от
Милет, син на
Еврифронт - II 8,1267b; II 8,
1268а; II 8,1268b Хипократ,
прочут лекар -VII 4, 1326а
Хит ос, местност при Клазомена-
V 3,1303b
" "
хуни, племе вЯпигия - VIII 10,
1329b (2)
ЯзоН, тиранин на фера - III 4,
1277а
япиги -V 3, 1303а Япигия, област
в Югоцзтоична Италия - VII
10,1329b

- СикюиН, ераг б Пелопонес - V12. 1315b; V 12.1316a Сум,
тиранин наЛариса - V 6. 1306a
Сиракуза -1 7,1255b; 1 11.1259a; V 4,1304a; V 6.1306a; V 10,131Uб;
V 11,1313b (2); V 12,1315b; V12. 1316a
сиракузци - III 15, 1286b; V 3, 1302b; V 3.1303a; V 4.1303b; V 10,1312b
Сиритис, араг в Лукания - VII10, 1329b
Сицилия - I 11.1259a; III10,1271b; II 12,1274a; V 12,1316a Скилак, географ - VII14,1332b
Скилетийски залив - VII 10.1329b скити-VII 2,1324b (2);
Смердис, извършител на покушение срещу Пентил - V 10,1311b
Сократ. философ -113.1260a; III. 1261a; II 2,1261a (2); II 3,1261b (3); II 4,1262b (2); II 5,1263b; II 5, 1264a (4); II 5, 1264b (3); II 6, 1264b (2); II 6.1265a; IV 4,1291a;
V 12.1316a (2); V 12.1316b (3); VIII 7,1342b
Солон, атински политик и Законодател - I 8.1256b; II7, 1266b; II 12,1273b (3); II12, 1274a (2); III11,1281b; IVII, 1296a
Спарта - II 5.1263a; II 5,1263b; II 9.1269b; II 10,1272a; III10, 1272a; III10.1272b; II 11,1273a; III 1.12751); VI. 1301b; V 3, 1303a; V 6,1306a; V 7,1306b (2); V 7,1307a (2); V12,1316a; VII 2, 1324b; VIII 6,1341a
спартанци - II 5,1264a; II 6.1265b (2); II 9.1269a; II 9,1269b (4); II 9,1270a (3); II 9.1271a (2); II 9. 1271b; V 3,1303a; V 4.1304a; V 4. 1304b; V 10,1310b; V

ИНДЕКС

- 1333b (3); VII5.1334b;
VIII1, 1337a; VIII 4.1338b
(3); VIII 5. 1339b
- Стентор, герои от „Илиада“ - VII
4.1326b
- Талес Милетски. философ -111.
1259a (3)
- Талес, кришянин - 1112.1274a (2)
- Тарент, град в Южна Италия - IV
4,1291b: V 3,1303a; V 7.1306b
тарентци -VI 5,1320b Теаген,
тиранин на Мегара — V 5, 1305a
- Телекъл от Милет, автор на
проект за държавно устройство -
IV14,1298a Тенедос, остров близо
до Троя - IV 4. 1291b
- Теодор, трагически актьор - VII
17.1336b
- Теопомп, спартански цар -V 11,
1313a
- Тера, цикладски остров - IV 4.
1290b
- тесалийци - II 9.1269a; II 9.1269b
- Тесалия - II 9.1269a: VIII2,1331a
- Тиброн. спартански пълководец -
VII 14.1333b
- Тива - II 12,1274a: III 5.1278a: V 3,
1302b: V 6.1306a; V 6,1306b; VI
7.1321a
- тшвани - II 9.1269b; II 12.1274a;
III2,1274b
- Тимофан, богат ливийски човек -V 4.
1304a
- Тимофан, тиранин на Коринт - V
6,1306a
- Тирения, -област в Италия
(Етрурия) VII 10,1329b Турмеи.
елегически поет - V 7, 1306b
- 'Тразибул, тиранин на Милет - III
13, 1284a (2); V 10.1311a Тразибул,
тиранин на Спракуја - V 10. (312b
(2); V 12,13151. Тразимах от Куме
- V 5, 1305a

молоси, племе б Епир - V 10, 1310b;
 V 11,1313a
 Музей, митичен поет - VIII 5, 1339b
 Наксос, еаин от Циклааските о-8и -V6,1305a наксосци - V 6,1305a
 Нотион, пристанището на Колофон б Лидия - V 3,1303b
 Одисей, герой на Омир - VIII 3, 1338a
 Оксил, митичен цар на Киша - VI 4,1319a
 Олимп, музикант -VIII 5,1340a
 Олимпион, храм на Зебс б Атина - V И,1313b
 Омир, епически поет - I 2,1252b; I 2,1253a; I 12, 1259b; III 5,1278a; III 14,1285a; IV 4,1292a; VIII 3, 1338a
 Ономакрит, орфик - III2,1274a
 Ономарх, фокидски поштик и пълкободец - V 4,1304a опики, гръцко име на оските - VII 10,1329b
 Опунт, главен град на опунтийските локри - III 16, 1287a
 Ореос - V 3, 1303a; V 4,1303b
 Ортагор, тиранин на Сикион - V 12,1315b (2)
 Павзаний, спартански цар -VI, 1301b; V 7,1307a; VII 14, 1333b
 Павзаний, извършител на покушение срещу филип II - V 10, 1311b
 Павзон, художник - VIII 5,1340a
 Панещий, тиранин на Леонтини - V 10,1310b; V 12, 1316a Пахет, атински пълководец - V 4, 1304a
 Пелопонес - III0,1271b; III 3, 1276a
 Пентил, тиранин на Митилена - V10,1311b
 Пентилиди - V 10.1311b
 переби, периеки в Северна Тесалия -11 9, 1269b
 Периандър, тиранин на Амбракия - V 4, 1304a; V 10,1311a (2)
 Периандър, тиранин на Коринт - III 13, 1284a (2); V 11,1313a; V 12, 1315b (2)
 Перикъл - II 12, 1274a (2) перси - III 13,1284b; V 11,1313a; VII 2,1324b
 Пизистрат, тиранин на Атина - V 5, 1305a; V 10,1310b; V 12, 1315b (2)
 Пизистратиди - V 10, 1311a; V 10, 1312b; V 11, 1313b; V 12,1315b
 Пирея - II 8, 1267b; V 3,1303b
 Питак, тиранин на Митилена - II 12,1274b; III 14, 1285a (3)
 Пития - VII 12, 1331a
 Питон, извършител на покушение срещу Котис - V 10, 1311b
 Платон, философ - III1,1261a; II 6, 1265a (3); II 6, 1265b (4); II 6, 1266a; II 7,1266a; II 7,1266b; II 9,1271b; II 12,1274b; IV 7,1293a
 Полигнот, художник - VIII 5, 1340a
 Поликрат, тиранин на Самос - V 11, 1313b
 Понт - VIII 4, 1338b
 Псаметих, тиранин на Коринт - V12,1315b
 Родос - II 10, 1271b; V 3, 1302b (2); V 5, 1304b
 Сала ми н - V 4,1304a
 Самос - V 11,1313b
 самосци - III 13,1284a; V 3,1303a
 Сарданапал, легендарен асирийски цар - V 10, 1312a
 Свещена война - v 4, 1304a
 СеГm-V10, 1312a
 Сезострис, египетски цар-VII 10, 1329b (2)
 Сибарис, град в Лукания - V 3, 1303a
 сибарити -V 3, 1303a

- Клистен, тиранин на Сикион - V 12, 1315b (2); V 12,1316a Книд, спартанска колония в Мала Азия - V 6,1305b; V 6,1306b Кодър, цар на Атина - V10.1310b Колофон, град в Мала Азия - IV 4, 1290b; V 3,1303b Коринт, град в Североизточен Пелопонес - П12,1274а; Ш 9, 1280b; V 6,1306а; V 10,1310b; V 12,1315b коринтяни - П12,1274а Кос, един от Спорадските о-ви - V 5,1304b Котис I, цар на одрисите -Vю, 1311b
- Кратей, извършител на покушение срещу Архелай - V 10,1311b (3)
- Крит - П 5,1263b; П 9, 1271а; П10. 1271b; П 10, 1272а (4); П12, 1274а; VII 2, 1324b; VII 10, 1329b (3)
- критяни - П 5,1264а; П 9,1269а; П10,1271b; П10, 1272а (4); П10, 1272b (2)
- Ксеркс, персийски цар - V10,1311b (3)
- Куме, град на остров Евбея - П 8, 1269а; V 5,1305а
- Ламетийски залив - VII 10,1329b Лариса, град в Тесалия - V 6,1305b; V6,1306а; V10,13 lib ларисци - П 2,1275b Аевкада, остров край брега на Акарнания - П 7,1266b Леонтини, град в Източна Сицилия - V10,1310b; V12, 1316а
- лесбосци - Ш 13,1284а Лигдам, тиранин на Наксос - V 6, 1305а лидийци - IV 4,1290b Лизандър, спартански пълководец - V1,1301b; V 7,1306b Ликофрон, софист - Ш 9,1280b
- Аикт, град на остров Крит - П10, 1271b
- Ликург, законодател на Спарта - П 9,1270а; П10,1271b; П 12, 1273b; П 12,1274а; IV 11,1296а
- Локри, град в Южна Италия - П 12,1274а; V 7,1307а локриец - П 7,1266b; П 12,1274а магнедийци - П 9,1269b магнезийците на Меандър - IV 3, 1289b
- Македония - VII 2,1324b македонци - V 10,1310b Мала Азия, град в Южна Тесалия - VIII 4,1338b Малида - IV13,1297b
- Мантиней, град в Източна Аркадия - V 4,1304а; VI 4,1318b (2)
- Масалия - V 6,1305b (2); VI 7,1321а Мегакъл, предводител на бунт в Митилена - V 10,1311b
- Мегага, град на границата между Средна Гърция и Пелопонес - Ш 9.1280b; IV 15.1300а; V 5, 1304b; V 5,1305а
- мегарци - V 3,1302b Месенска война -V 7,1306b месенци - П 9,1269b; П 9,1270а Мидас - 1 9,1257b мидийци - Ш13,1284b
- Милеш, град на югозападното крайбрежие на Мала Азия -Ш, 1259а; V 5,1305а
- Минос, митичен цар на Крит - П 10,1271b (2); VII10,1329b (3)
- Мирон, тиранин на Сикион - V12, 1316а
- Митридат - V10,1312а Митилена, главен град на остров Лесбос - V 4,1304а (2); V 10, 1313b
- митиленци - Ш14,1285а Мназеас, фокидски пълководец - V 4,1304а
- Мназон, син на Мназеас и ученик на Аристотел - V 4,1304а
- Евтикрат, баща на Ономарх - V 4, 1304а
- Егина, остров в Сароническия Залив - IV 4, 1291b; V 6,1306а
- Египет - Ш 15.1286а; V 11, 1313b; VII 10,1329b (3) египтяни-VII

290

10,1329b Екфангид, комедиограф - VIII 6, 1341a

Елена, героиня в драма на

Теодект
- 16, 1255a

Елида, град в Пелопонес - V 6, 1306a

Елимея, област в Епир - V

10,1311b енотрийци - VII 10,1329b

(3) Енотрия, югозападната част на Италия-VII 10, 1329b Енофита, град в Югоизточна Беопшия - V 3, 1302b Епидамин, град в Илирия - II 7, 1267b; III 16,1287a; V 1, 1301b; V 4, 1304a

Епизефирски Локри - вж. Локри

Епименид от Крит, поет и чудотворец - I 2,1252b еретрийци - IV 3,1289b Еретрия, град на о-в Евбея - V 6, 1306a

Еритра, град в Мала Азия - V 6, 1305b

Етиопия - IV 4, 1290b етруски - III

9,1280a Ефиалт, атински политик- реформатор - II 12,1274a Занклеийци - V 3, 1303a „Законали“, произведение на Платон

- II 6, 1264b; II 6,1265a (3); II 6, 1265b (2); II 11 6,1266a (2); II 7, 1266b; II 9, 1271b; VII 17,1336a

иберци - VII 2. 1324b Индия-VII 14, 1332b Ирас, цар на Линкестиди - V 10, 1311b

Исшър, колония на р. Дунав - V 6, 1305b (2)

Итал, цар на Енотрия - VII 10, 1329b (2)

италийци -VIII10,1329b Италия - II 12. 1274a; VII 10, 1329b (2)

Ифиад, ръководител на политическо сдружение в Абид - V 6,1306a

Йонийско люре- VII 10, 1329b

Йония, средната част на Мачоазийското крайбрежие - V 10, 1310b

Камик, град в Югозападна

Сицилия-II 10,1271b Картаген - II

Аристотел • ПОЛИТИКА

11.1273a; III 1,1275b; IV 7, 1293b; V 7, 1307a; V 12, 1316a; V

12,1316b; VII 2, 1324b картагенци - II 11,1272b (2); II 11, 1273a; II 11, 1273b (2); III 9, 1280a; VI 5, 1320b келти - II 9, 1269b; VII 2,1324b; VII 17, 1336a

Кионадон, предводител на бунт в Спарта - V 7.1306b Кир II, цар на персите —V 10,

1310b; V10,1312a

Кирена, граа в Северна Африка- VI 4, 1319b (2)

Кипсел, тиранин на Коринт - V 10, 1310b; V 12, 1315b (2)

Кипселиди, управляващо семейство в Коринт - V II, 1313b; V 12.1315b Клазомена, град в Лидия - V 3, 1303b

Клеандър, тиранин на Гела -V 12, 1316a

Клеомен, спартански цар - V 3, 1303a

Клеопатра, жена на македонския цар Лрхелай - V 10,13 Пб

Кчеотилч, организатор на бунт в Амфиполис - V 6, 1306a Клишшен, атински политик-реформатор - III 2, 1275b; VI 4. 1319b

Атал. чичо на съпругата на Филип II Клеопатра - V Ш, 1311b
 Атарней, град в Мизия - II 7, 1267a (2)
 Атина, богиня на бойната, мъдростта и изкуствата - VIII 6, 1341b (2)
 Атина, полис на п-об Атика - II 7, 1267b; II 8, 1268a; III 2, 1275b; IV 4, 1291b; IV 16, 1300b; V 3, 1302b; V 3, 1303b; V 4, 1304a; V 5, 1305a; V 6, 1305b; V 10, 1310b; V 12, 1315b; VI 4, 1819b; VI 8, 1322a; VIII 6, 1341a
 атиняни - III 13, 1284a; V 3, 1303a; V 4, 1304a (3); V 7, 1307b (2)
 афитейци, граждани на тракийския град Афит - VI 4, 1319
 а
 Афродита, богиня на любовта - II 9, 1269b
 ахейци:
 - в Тесалия - II 9, 1269b
 - в Сибарис - V 3, 1303a (2)
 - около Понта - VIII 4, 1338b
 Бакхиади, управляващ род в Коринт - III 12, 1274a
 Базилиди, управляващ род в Еритра - V 6, 1305b
 Вавилон - III 3, 1276a (2)
 Вавилония - II 6, 1265a
 вавилонци - III 13, 1284b
 Византион, град на Босфора - IV 4, 1291b; V 3, 1303a
 Горгий от Леонтини, софист - I
 Гела, град на югозападния бряг на о-в Сицилия - V 12, 1316a
 Гелон, тиранин на Гела - V 3, 1302b; V 10, 1312b (3); V 12, 1315b (2); V 12, 1316a
 Горг, баща на Псаметих - V 12, 1315b
 13.1260a; III 2, 1275b
 Горна Либия - II 3, 1262a
 Гърция - III 10, 1271b (2); IV 11, 1296a; IV 13, 1297b

гърци - I 2, 1252b; II 8, 1268b; III 14, 1285a (2); IV 10, 1295a; VII 7, 1327b; VIII 6, 1341a
 Дарий, син на Ксеркс - V 10, 1311b
 Дафней, сиракузки пълкободец - V 5, 1305a
 Дедал, митичен скулптор - I 4, 1253b

Декамних, водач на покушението срещу Архелай - V 10, 1311b (2)
 Дександър, организатор на бунт в Митилена - V 4, 1304a
 Делфи, светилище на Аполон във Фокида - V 4, 1303b
 Дерда - VI 10, 1311b
 Диагор, поет, философ и политик в Ерегрция - V 6, 1306a
 Диокъл - II 12, 1274a (2)

Дион, тиранин на Сиракуза - V 10, 1312a (3); V 10, 1312b
 Дионисий Стари, тиранин на Сиракуза - I 11, 1259a (2); III 15, 1286b; V 5, 1305a; V 6, 1306a; V 10, 1310b; V 11, 1313b
 Дионисий Млади, тиранин на Сиракуза и Локри - V 7, 1307a; V 10, 1312a (2); V 10, 1312b (3)
 Диофант, атински политик - II 7, 1267b

„Доброзаконие“, поема на Тиртей V 7, 1307a

Драконт, атински законодател - II 12, 1274b

Евагор Кипърски, цар на град Саламин на о-в Кипър - V 10, 1311b (2)

Евбул, атински политик - II 7, 1267a (2)

Еветион, предводител на бучни в Хераклея - V 6, 1306b
 Евршид, трагически поет - III 4, 1277a; V 9, 1310a; V 10, 1311b (2); VIII 5, 1339a

Еврифонш, баща на Хиподам от Милет - II 8, 1267b
 22 Европа - III 14, 1285a; VII 7, 1327b

ПОКАЗАЛЕЦ НА ИМЕНАТА

- Абуq, грао на Дараанелите - V 6, 1305b; V 6,1306a
авзони, ишалийско племе -VII10, 1329b
- Абтофрадат - II 7,1267a (2)
Агамемнон, герой на Омир - III14, 1285a (2); III 16,1287b
Агезилай, спартански цар - V 7, 1306b
Адамант, син на Котис - V10, 1311b
Азия - II 10,1271b; III 14, 1285a; IV 3, 1289b; VII 7, 1327b Алебаци, влиятелна тесалийска фамилия - V 6,1306a Ажей, лирически поет - III14, 1285a (3)
Алкиона, .майка на филолай от Коринт - II 12,1274a Амадок, одриски цар -V 10, 1312a Амазис, египетски цар - 1 12,1259b
Амбракия, коринтска колония на йонийското крайбрежие - V 3, 1303a; V 4, 1304a; V 10, 1311a
Аминта, македонски цар - V 10, 1311b (2)
Амфиполис, град в Македония - V 3, 1303b; V 6,1306a Анаксилай, тиранин на Регион - V 12,1316a
Андроамант от Регион, Законодател на халкидците - II 12,1274b
Апипилеонт, тиранин на Ха\кида - V 12,1316a
Антименид, брат на лирически поет А\кей - III 14,1285a
Антистен, основател на киническата школа - III 13, 1284a
- антисци - V 3,1303a Аполодор от Лемнос - 1 11, 1259a Аполония, град в Южна Илирия - IV 4. 1290b
Аполония Понтийска, колония на Милет на Западния бряг на Черно море -V 3,1303a; V 6, 1306a
Арабей, цар на Линкестиди - V 10, 1311b
Арго, корабът на аргонаутите - III 13,1284a
Аргос, град в Източен Пелопонес - V 3.1302b; V 3,1303a; V 4,1304a; V10,1310b
аргосци - II 9,1269b; II 9,1270a
Ареопаг, хълм в Атина - III2, 1273b; II 12, 1274a; V 4, 1304a; V 12, 1315b
Арес, бог на войната - II 9, 1269b
Ариобарзан, сатрап на Даскилион -V10,1312a
Аристогейтон, един от „тираноубийците“ - V10,1311a
Аристофан. комедиограф, тук герой в Платония „Пир“ - II 4,1262b
аркадци - II 2,1261a; II 9,1269b; II 9,1270a
Артапан, началник на гвардията на Ксеркс - V 10,1311b Архелай, цар на Македония - V 10, 1311b (6)
Архий, тивански олигарх - V 6, 1306b
Архилох, лирически поет -VII 7, 1328a
Архит, питагорейски философ - VIII 6, 1340b
Астиаг, мидийски цар -V 10,1312a (2)

Римските цифри означават книгата, арабските след тях - главата, в която се среща дадена дулга. Четирите цифри и буквата (напр. 1354a) посочват мястото според номерацията на изданието на И. Бекер. Ако има цифра в скоби, то тя означава колко пъти се среща думата в дадено място.

ИНДЕКС

- 4,1291a; IV 11,1295b; V 9,1309b; VIII,1323a; VII 1,1323b (2); VII 6,1327a (2); VIII,1331b; VIII, 1332a; VII,1333a; VIII, 1334a (2); VII 15,1334b (2); VIII 5,1339b
- политическо - III 12,1282b
- външни - VII 1,1323a (2); VIII, 1323b (6); VII 13,1332a
- външни спрямо душата - VIII, 1323b
- външни, телесни и душевни - VIII,1323a
- свързани с душата - VIII,1323b
- благоденствие - VII 3,1325b
- благородни - I 6,1255a (3); III, 10, 1281a (2); III, 11, 1282a (2); III, 12, 1283a; III 13,1283b (2); IV 8, 1293b; IV 8,1294a; V 8,1308b; V 11,1315a; VI 4,1318b; VI 4,1319a
- блаженство - III, 13, 1283a (2); IV 8,1294a (2); V 1,1301b (2)
- бог - VIII 3,1338a
- богиня - VIII 6,1341b
- богат - II 5,1263b; II 6,1266a (2); II 7,1266b (2); II 12,1274a; III 7, 1279b; III 8,1279b (6); III 8, 1280a; III 10,1281a (4); III 11, 1281b; III 12,1283a; III 13,1283a; III 13,1283b (3); IV 3,1289b; IV 3,1290a (2); IV 4,1290a (2); IV 4, 1290b (4); IV 4,1291a; IV 4,1291b (3) ; IV 6,1293a; IV 8,1293b (2); IV 8,1294a (3); IV 9,1294a (2); IV 9,1294b (3); IV 11,1295b; IV 11, 1296a (2); IV 12,1296b (2); IV 12, 1297a (3); IV 13,1297a (3); IV 15, 1299b; VI,1302a (2); V 3,1302b; V 3,1303a; V 4,1303b; V 4,1304b (2); V 5,1305a (4); V 6,1305b (3); V 6,1306a; V 7,1306b; V 8,1308b (2) ; V 8,1309a (4); V 9,1309b; V 9,1310a (2); V 10,1311a; V 11, 1313b; V 11,1315a; V 12,1316b (3); VI 2,1317b; VI 2,1318a; VI 3, 1318a (10); VI 5,1320a (3); VI 5, 1320b (2); VI 7,1321a; VII 8, 1328b
- богатство - I 8,1256a; I 8,1256b (3) ; I 9,1257a; I 9,1257b (9); 113, 1259a; II 7,1267b; II 9,1269b; II 11,1273a (4); III 8,1279b (2); III 8,1280a; III 9,1280a; III 9, 1281a; III 12,1283a (2); III 13, 1283b (2); III 13,1284a; III 13, 1284b; III 15,1286b; IV 3,1289b (2) ; IV 4,1291b; IV 6,1293a; IV 7, 1293b; IV 8,1294a (4); IV 11, 1295b; IV 12,1296b; V 1,1301a; V 1,1301b; V 3,1303b; V 4,1303b; V 8,1307b; V 8,1309a; V 10,1311a (3) ; V 11,1314b; V 12,1316b (2); VI 2,1317b; VII 1,1323a; VII 2, 1324a; VII 5,1326b
- естествено - I 9,1257b
- общо - V 11,1314b
- брак - III 9,1280b (2); VII 16,1334b (2); VII 16,1335a (5); VIII, 1335b
- брачен съюз - VII №. 1334b
- брачна власт - вж. власт бронз - I 8,1256a (2) бунт - II 4,1262b; II 7,1266a; II 7,

1266b; V 4.1304a (2); V 4,1304b;
 V 6.1306a (2); V 7.1306b; V 7. -
 1307a; V 8,1308b; V 10, 1311a
 (2);
 V10,1312a (3)
 В

варвари - I 2,1252b (3); I 6,
 1255a (2); II 5, 1263a; III
 14,1285a (2);

III 14, 1285b; IV 10, 1295a; VII
 9, 1329a; VII 10,1330a; VII 17,
 1336a

варварски племена - вж. племе
 ваяшел - I 8,1256a

ваятелство - I 8,1256a вещество - I
 8, 1256a вино-VIII 7,1342b

владетел - III 7, 1279a; V 11, 1314b

— сдновластни - IV 10, 1295a (2)

власт - I 3,1253b (3); I 5, 1254a (5);
 I 5, 1254b (4); I 6,1255b; I 7,
 1255b (7); II 5, 1264a (2); II 6,
 1264b; II 9,1270b (7); III 10,
 1271b; II 10, 1272a; II 11, 1272b;
 II 11, 1273a (2); II 12, 1274a (3);
 III 1, 1275a; III 2,1276a (2); III
 3, 1276a; III 4, 1277a (2); III 4,
 1277b (2); III 6, 1278b (4); III 6.
 1279a; III 7,1279b; III 10, 1281a
 (2) ; III 11, 1281b; III 11, 1282a
 (2);

III 12,1283a; III 13,1283a; III
 13, 1284b (2); III 14, 1285a (5);
 III 14, 1285b (6); III 15,1285b;
 III 15. 1286a; III 15.1286b (5);
 III 16. 1287a (3); III 16. 1287b
 (3); III 17, 1288a; IV 1,1289a; IV
 3, 1290a; IV 4, 1290a (4); IV 4.
 1290b (3); IV 4. 1292a (2); IV
 5,1292b; IV 6,
 1292b; IV 6,1293a; IV 8, 1294a
 (3) ; IV 9, 1294b; IV 10, 1295a
 (2);

IV 11, 1295b; IV 11,1296a; IV
 13. 1297a; IV 14, 1298a; IV 14,
 1298b;

IV 15, 1299b; IV 15. 1300b; V 3,
 1302b (2); V 4,1303b; V 4, 1304a
 (2); V 5, 1305a; V 6, 1306a; V 8,
 1308a; V 9, 1310a; V 10, 1310b
 (2);

V 10, 1311a (3); V 10,1312a; V
 10, 1312b; V 10,1313a; V
 11,1313a (4);

V II, 1314a (4); V II, 1315a (3);
 V

11, 1315b; VI 2, 1317b (4); VI 2,
 1318a; VI 3,1318a (2); VI 8.
 1321b (2); VI 8, 1322a; VII 1,
 1323a; VII 3,1325a; VII 8,
 1328b; VII 9, 1329a; VII
 14,1333a; VII 14,
 1333b (3); VII 14,1334a

— видове - I 3,1253b

— брачна - I 3,1253b; I 12,1259a

— бащина - I 3,1253b

, — господарска - I-3-, 1253b

х4~)гТ5, 1254b;ТТ, 4255b; III
 6,1278b (3); VII 3,1325a ..

— пълководческа - III 14, 1285a;
 III 14, 1285b

— пожизнена пълководческа - III
 16,1287a

— противозаконна - V

10,1313a s— държавническа - I
 7, 1255b (2)

— политическа - I 5, 1254b;
 -ffTfrr - 1288a _

> — монархическа - I 7,1255b

— еднолична - V 10, 1312a

— царска - I 12,1259b (2); II 6,
 1265b; II 9. 1271a (2); II 10,
 1272a;

III 7, 1279a; III 7,1279b; III
 14, 1284b (3); III 14,1285a (5);
 III 14. 1285b (9); III 15, 1285b;
 III 15, 1286a; III 15, 1286b (3);
 III 16, 1287b; III 17,1288a; III
 18, 1288a;

IV 2, 1289a (6); IV 10, 1295a
 (4);

IV 13, 1297b; V 1, 1301b (2);

- V 10, 1310b (2); V 10, 1311a;
V 10, 1312b (2); V 10, 1313a
(2); V 11. 1313a (3);
V 11, 1313b; V 31, 1314a (2)
- абсолютна царска - III 15,
1285b; III 15, 1286a; III 16,
1287a; IV 10, 1295a
- царска, основана на закона -
III 16, 1287a
- спартанската царска - III 14,
1285b
- царската в Спарта - III 15,
1285b
- участниците в царската - V
10, 1313a
- аристократическа - II
11.1273a
- деспотична - III 14.1285a; IV 11,
1295b
- ю-деспотична - V 10, 1310b
- династическа - III 10, 1272b
- тиранска - V 5, 1305a; V
10, 1313a
- най-висит - III 10, 1272a; III 6,
1278b (2)
- Върховна - II И, 1273a
- органи на - II 11, 1273b
- на малцина - III 7.1279a
- на държавник - I 5.1254b
- на стопанин - I 7, 1255b
- на цар - I 5, 1254b
- на царете - V 11, 1313a
- на геронпигите — II 6, 1265b
- на есимнепт - III 14, 1285b
- на ефорите - II в, 1265b
- над деца - I 12, 1259b
- над роби - VII 3.1325a
- над свободни - VII 3, 1325a
- властване - VII 14, 1333b внос - I
9, 1257a; III 9.1280a водач - V
3, 1302b (2); V 4.1303b; V
6, 1305a; V 6.1305b; V 11.1313b;
V 12, 1316b; VI 4, 1319b; VII 6,
1327b
- народен - IV 4, 1292a (5); V
5, 1304b (5); V 5, 1305a (4);
- V 12, 1315b
- на народа - II 12, 1274a; V 5.
1305a (2)
- на народа и на войската
(5гша- ушуб? ml ocQatriYos) -
V 5, 1305a
- военачалник - I 9, 1258a; V 5, 1305a;
V 9, 1309b (2); V 10.1312a (2);
VI 8. 1322a
- военно дело - II 9, 1271b; III 11,
1273b; II 12, 1274b; VI 7, 1321a;
VI 8, 1322b (2); VII 5.1326b;
VII 17, 1336a
- военно изкуство - вж. изкуство
- военно обучение - вж. обучение
- военна сила - II 7, 1267a; V II,
1314a военна служба - II 9.1270b
- воин - II 8.1267b (2); II 8, 1268a (5);
II 8, 1268b; IV 4.1291a (3); IV 4.
1291b (2); IV 13.1297b (3V. VII 2,
1324b; VII 10, 1329b война - I
5.1254b; I 6.1255a (3); I 8, 1256b; II
6.1264b (2); II 7, 1267a;
II 8, 1268a; II 9, 1269b; II 9,
1270a; II 9.1271b; III 10, 1272a;
III 14, 1285b; IV 3, 1289b; IV 4.
1291a; IV 14, 1298a (3); IV 14.
1298b; V 3.1303a; V 3, 1303b; V
4. 1304a (2); V 4, 1304b; V
7, 1307a (2); V 10.1310b;
V 11, 1314b (2); VI 7, 1321a; VI
8.1322a; VII 2.
1324b; VII 2.1325a (2); VII 7,
1328a; VII 10.1330a i2); VII 11.
1330b; VII 11, 1331a;
VII 14, 1333a (2); VU 14, 1333b;
VII 14, 1334a; VII 15, 1334a (2);
VIII 4.1338b (2)
- войници - IV 15, 1299a; VII 8.1328b
- морски - VII 6.1327b войска - III
4.1277b; IV 13, 1297b;
VI 7.1321a; VI 8, 1322b
- враг - II 6.1265a; II 7.1267a; II 9.
1269b (2); II 9.1271a; II
12, 1274a; III 9.1280b; III 11,
1281b; III 16. 1287a; IV

- 11,1295b; V4.1304a; V 5,1304b; V 6, 1306b; V 10,1312b; V11.1314a; VI 5.1320a; VI 8, 1322a; VII 2.1324b; VII 2.1325a; VII 5.1326b; VII 6.1327a; VII11, 1330b (2)
- вредното - I 2,1253a вселена - VII 4,1326a възпитание - II 5,1263b (2); II 5, 1264a (3); II 6.1264b; II 6,1265a;
- II 7.1266b (2); III 4.1277a (2); III 18. 1288b; VII 13,1332b; VII 14,1332b; VII 14, 1333a; VII 14, 13331?; VII 17,1336b (2); VII17, 1337a (3); VIII 1,1337a (5); VIII 2.1337a (3); VIII 3,1338a (2); VIII 4, 1338b; VIII 5.1340b; VIII 6,1340b; VIII 6.1341a; VIII 7. 1341b (4); VIII 7,1342a (2); VIII 7,1342b (2)
- обичайно - VIII 2,1337a
- духовно-VIII 7, 1342b
- предмет на -VIII 2,1337a
- върховен съд - вж. съд
- вълна - I 8, 1256a; I 10, 1258a (2); II 6,1265b
- вълнения - II 5, 1264b; II 11, 1272b
- въоръжена сила - II 6,1265a; III15, 1286b (3)
- въстания -VII 10,1330a
- Г**
- гарнизон - II 5,1264a геометър - III И, 1282a (2) герои - VII 12, 1331b; VII 14,1332b геронти - II 6, 1265b; II 9, 1270b; II 9,1271a (2); II 10, 1272a (4); III11, 1272b; II 11,1273a; III 1,1275b;
- IV 9, 1294b; V 6, 1306a (3)
- герузия - И 9, 1270b (3); II 9, 1271a; II 11,1272b
- гимназион - II 5, 1264a; IV 13, 1297a (3)
- на възрастните - VII12,1331a гимнастик, учител по гимнастика
- II 8,1268b; III 6,1279a (5); III 16,1287b (2); IV 1,1288b гимнастика - III 6, 1279a; IV 1, 1288b; VIII 3,1337b (2); VIII 3, 1338a; VIII 3,1338b (2); VIII 4, 1338b; VIII 5,1339a гласуване - II 10, 1272a глашатай - IV15,1299a; VII 4, 1326b
- глоба - IV 13,1297a (9); IV 14. 1298b;
- V 2, 1302a; V 4,1304a; VI 5, 1320a; VII 13, 1332a
- за неучастие [в съдилищата] - IV 9,1294a
- за неучастие [в народното събрание] - IV 13,1297a
- за неучастие [6 народното събрание и съдилищата] - IV 13,1297a
- гняв (thymos) - VII 7,1328a; VII 15, 1334b; VIII 5,1340a господар - II I, 1252a (2); I 2, 1252a; I 3, 1253b (2); I 4,1254a (4); I 5, 1254b; I 6,1255b (4); I 7. 1255b (7); I 10,1258a; I 13, 1260a (2); I 13,1260b (2); II 9,1269b; III 4, 1277a (2); III 4,1277b; III 6, 1278b(3); IV 11, 1295b; VII 3, 1325a (2); VII 3,1325b
- по природа - I 2,1252a
- господарска власт - вж. власт
- господство - V 11, 1314a; VII 14, 1334a
- на жените - V 11,1313b готвач - III 11, 1282a град - вж. държава
- гражданин - I 7,1255b; II 1,1260b (2) ; II 1,1261a (2); II 2, 1261b (2); II 113, 1262a (4); II 4, 1262b (2); II 5,1263a (2); II 5,1264a (2); II 6, 1265b (4); II 7, 1266a; II 7, 1266b;
- II 7,1267a (2); II 9,1270a; II 9,

1270b; II 9, 1271a; II 11, 1273a;
III 1, 1274b (2); III 1, 1275a (14);
III 1, 1275b (6); III 2, 1275b (8);
III 2, 1276a (5); III 3, 1276a; III
3, 1276b; III 4, 1276b (7); III 4,
1277a (13); III 4, 1277b (5); III 5,
1277b (7); III 5, 1278a (20); III 5,
1278b (3); III 6, 1279a; III 7,
1279a; III 8, 1280a; III 9, 1280a;
III 9, 1280b (3); III 13, 1283b
(2); III 13, 1283a (2); III 13,
1283b; III 13, 1284a (2); III 13,
1284b; III 14, 1285a (3); III
15, 1286a; III 15, 1286b; III
16, 1287a (3); III 17, 1288a; III
18, 1288a (2); IV 4, 1290a (2); IV
4, 1291b; IV 4, 1292a
(3) ; IV 6, 1292b; IV 6, 1293a; IV
7, 1293b (2); IV 11, 1295b (3); IV
11, 1296a (2); IV 13, 1297b; IV
14,